

A MEZŐKÖVESDI RÓMAI KATOLIKUS ELEMI NÉPISKOLA A XX. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN

Szerző: Jacsó Rita

jacso.rita@gmail.com andragógia (BA), III. évf.

Konzulens: Dr. Tengely Adrienn főiskolai docens

III. helyezés

Előszó

Dolgozatom témája szülővárosom, Mezőkövesd népoktatása a 20. század elején, ezen belül a Mezőkövesdi Római Katolikus Elemi Népiskola, valamint az iskola által folytatott népművelő tevékenység. A téma kiválasztásában több dolog is motivált. Egyrészt itt élek születésem óta, az általános iskolát is itt végeztem el, éppúgy, ahogy szüleim és nagyszüleim is tették. Ebből adódóan kiskoromtól kezdve sokat hallottam a helyi iskolákról, nagymamám rengetegszer mesélte, milyen is volt az ő idejében a tanítás. Olvasmányaim során mindig is érdeklődéssel töltött el a régi, vidéki iskolák világa, melyekről Móra Ferenc, vagy Gárdonyi Géza írtak. A Szent István Katolikus Általános Iskolában töltött éveim alatt magam is éreztem a régi iskolák hangulatát, hiszen ez az intézmény az 1926-ban felépített Zárda iskola épületében működik. Az iskola nagy gondot fordított a hagyományok ápolására, valamint a diákok hitbéli nevelésére. Az osztályommal együtt látogattuk meg először a városunkban – akkor még a Galériában – működő Iskolatörténeti Gyűjteményt, amely akkor nagy hatással volt rám, hiszen belépve a régi idők iskoláját láthattuk társaimmal együtt, annak berendezéseivel, eszközeivel, tankönyveivel együtt. Középiskolai tanulmányaimat az egri Dobó István Gimnáziumban folytattam, amely szintén egy régi, nagy múltú intézmény és választásomban talán az iskola hangulata is közrejátszott, mert sokkal közelebbinek éreztem magamhoz ennek az iskolának a falait, mint több fiatalabb, modernebb iskoláét.

Mikor gondolkodni kezdtem dolgozatom témáján örömmel fedeztem fel, hogy lehetőség van iskolatörténeti munka megírására is és megérett bennem az elhatározás, hogy ezzel kapcsolatban szeretnék kutatást végezni. Mikor kutakodni kezdtem a témával kapcsolatban, többen is javasolták, hogy keressem fel Répászky Zoltán tanár urat, aki az Iskolatörténeti Gyűjtemény vezetője is egyben. Segítségével választottam ki városunk oktatásának eddig még feltáratlan részét, melyről átfogó tanulmány eddig még nem készült.

Miután hozzákezdtem a munkához ráébredtem, hogy milyen remek szakemberek tanítottak az itteni iskolákban, valamint milyen magas színvonalú, lelkiismeretes oktatás is folyt városunkban a század elején. Szabó Zoltán, a jeles író-szociográfus írja városunkról:

„Nem tudok e vidéken más helységet, ahol a nép segítségére annyit és oly hozzáértően kiállottak volna az intelligencia tagjai, mint Mezőkövesden.”¹

Ezért is gondolom, hogy a népoktatás területén remek példát adhat a városunkban folytatott munka. Továbbá az is nyilvánvalóvá vált kutatásaim során, hogy a helyi pedagógusok példaértékű, újító munkássága országos szinten szinte teljesen ismeretlen. A magyar közoktatás története nem tartja számon az városunkban éveken át működő summásiskola történetét, melyet Abkarovits Jenő és társai hoztak létre, hogy a szegény, távoli földeken dolgozni kénytelen családok gyermekei is elsajátíthassák az elemi ismereteket. Ugyanígy kevés szó esik a városunkban nagy sikerrel működő népfőiskoláról, mely 1922-ben nyílt meg és egészen 1938-ig működött megszakítás nélkül, majd rövid időre ismét megnyílt és munkásságát abban az időben kezdte meg, mikor még nem voltak hazai népfőiskolai hagyományok, melyekre hagyatkozhatott volna. Ez megerősítette szándékomat, hogy városom népoktatását válasszam témámnak.

Kutatásom során fel szeretném deríteni, hogy a kor oktatáspolitikájának előírásai hogyan, illetve milyen mértékben is valósultak meg városunkban, az népiskola milyen módon próbálta a segíteni és fejleszteni a gyermekeket, milyen volt a lakosság hozzáállása az iskolához és magához az oktatáshoz, valamint az iskola hogyan tudott alkalmazkodni Mezőkövesd helyi sajátosságaihoz. Ezzel kapcsolatban be kívánom mutatni a gazdasági továbbképző ismétlődő iskola munkáját, valamint a summásiskola működését, mely a helyi vándormunkás gyerekek oktatásának problémáját kívánta megoldani. Az iskola oktatómunkájának kapcsán ki szeretnék térni az iskola tanítóinak munkájára, annak színvonalára, valamint az általuk végzett elemi iskolán kívüli népművelő tevékenységre, melynek legkiválóbb példája a városunkban létrehozott népfőiskola. Képet kívánok adni ennek létrejöttéről, fogadtatásáról, szakmai munkájáról, valamint hosszú évek alatt elért eredményeiről is.

Munkám során a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltárban, az Egri Főegyházmegyei Levéltárban, valamint a mezőkövesdi Szent László Plébánián kutattam a korabeli naplókat, levelezéseket, jegyzőkönyveket. Ezeken túl a 20. század eleji helyi lapokból, például a Mezőkövesd és Vidéke című heti közlönyből, a Mezőkövesdi Újság, valamint a Borsod című hetilapból is szereztem információkat, továbbá nagy segítséget nyújtott kutatásaimhoz a mezőkövesdi Iskolatörténeti Gyűjtemény, valamint vezetője, Répászky Zoltán. Az Iskolatörténeti Gyűjtemény városunk iskolatörténeti emlékeinek egyik fő őrzője. Célja az iskolákhoz kapcsolódó „szellemi és tárgyi értékek” megmentése.² A Gyűjtemény anyaga főként a 20. századból, főként annak első feléből származik. Répászky Zoltán tanár úr pályája kezdetétől fogva gyűjtötte a régi tanterveket, tankönyveket, de a gyűjtés csak az 1980-as évek közepétől vált tudatossá, mikor egy iskolából régi iskolapadokat, táblát, számológépet és hasonló berendezési tárgyakat sikerült szereznie. Ezek, valamint a korábban összegyűjtött dokumentumok váltak a Gyűjtemény alapjává, melynek első bemutatása 1991-ben történt és 1993-tól állandó kiállításként működik. A kiállítás egyik célja, hogy a felnövekvő generációk megismerkedhessenek

¹ Szabó (1938) 83. p.

² RÉPÁSZKY Zoltán: *A mezőkövesdi iskolatörténeti gyűjtemény.* 2004.
<http://olvasas.opkm.hu/index.php?menuId=125&action=article&id=568> (2012. 03. 03.)

nagyszüleik, dédszüleik iskolájával, így rendszeresen fogadnak iskolás csoportokat, ezen túl a Gyűjtemény kiváló forrásul szolgál pedagógusok, diákok és kutatók munkáihoz.³

1. TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS

1.1. Oktatástörténeti áttekintés

A dualizmus alatt az elemi iskolai oktatás irányvonalát az 1868. évi Eötvös-féle törvény (1868:38. tc.) határozta meg.⁴ A törvény, melyet 1868. december 15-én szentesített a király, kimondta az általános tankötelezettsége, megelőzve ezzel Európa több országát. A törvény pénzbüntetési terhe mellett kötelezte a szülőket, hogy gyermekeiket hat és tizenkét éves koruk között iskolába járassák. Az oktatás nem vált ingyenessé, de az igazoltan szegény szülők gyermekei mentesültek a tandíj alól. A törvény hatására létrejött a hatosztályos elemi népiskola. Az elemi iskola után a 12. életévüket betöltött gyerekeknek ismétlő iskolába kellett járniuk, ahol nyáron heti két, télen heti öt óra volt a kötelező óraszám. A törvény létrehozta a felsőbb népiskolát is, melyet minden ötezer lakos feletti településen létre kellett hozni. A városi elemi iskolákban már minden osztály számára külön tanítót rendelt el, de a falusi tanító továbbra is egyedül foglalkozott a hat osztállyal. Kimondta, hogy egy tanító egyszerre nem foglalkozhat 80-nál több gyerekkel. A törvény toleranciát tanúsított a nemzetiségekkel szemben, kijelentette, hogy minden gyermeket az anyanyelvén tanítsanak a népiskolában. Meghatározta az iskolaszék, a népiskolai hatóságok és a tanfelügyelők hatáskörét is. A törvény az elfogadását követő évtizedekben folyamatosan fejtette ki hatását. Eötvös is tisztában volt azzal, hogy a fejlődés nem lesz töretlen. 1870-ben készített kutatásából kiderül, hogy a községek 15% egyáltalán nincs iskola. Ennek ellenére az iskolát látogató gyerekek száma fokozatosan nőtt. Míg 1872-ben a tanköteles gyerekek 55%-a járt iskolába, 1896-ban már 79%, 1913-ban pedig már 93%-a.⁵

1908-ban ingyenessé vált az elemi iskolai oktatás. Az egyházakat az állam segéllyel kárpótolta ez elvesztett tandíjakért.⁶

Hatalomra kerülését követően a Tanácsköztársaság az összes egyházi tulajdonban lévő iskolát államosította. Céljuk az egyház és az állam szétválasztása volt, a hitoktatás eltörléséről való döntést azonban a helyi tanácsokra bízta. Innentől kezdve az iskolák a tanácsok irányítása alá tartoztak. Hozzáálltak a nyolc évfolyamos általános iskola kialakításához, melyben 14 éves koráig minden gyermek ingyen tanulhatott volna.⁷

A Tanácsköztársaság bukását követően annak összes közoktatásra vonatkozó intézkedését hatályon kívül helyezték a 4507/1919. VKM sz. miniszteri rendeletben (1919.

³ RÉPÁSZKY Zoltán: A mezőkövesdi iskolatörténeti gyűjtemény múltja, jelene, jövője. In. *Magyarország*. 2001. 65-68. p.

⁴ Kóte (1978) 877. p.

⁵ PUKÁNSZKY Béla: Pedagógia és iskoláztatás 1867-1919 között. In. PUKÁNSZKY Béla – NÉMETH András (szerk.): *Neveléstörténet*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., 1996. <http://mek.niif.hu/01800/01893/html/index.htm> (2012. 02. 08.)

⁶ Kóte (1978) 878. p.

⁷ HAJDU Tibor: Az 1918-1919. évi forradalmak művelődéspolitikája. In. RÁNKI György (főszerk.): *Magyarország története 1918-1919, 1919-1945*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1976. 246-247. p.

augusztus 10.). Ezzel egy időben megkezdődött a forradalomban résztvevő tanárok, tanítók és diákok felelősségre vonása. Úgy vélték, a Tanácsköztársaság romboló hatást gyakorolt az ifjúság erkölcsére, éppen ezért visszatértek a szigorú, vallási alapokon nyugvó neveléshez. Az 1919. szeptember 15-én kiadott rendelet visszaállította a kötelező vallásoktatást és a nevelésben is központi szerepet szánt a hitnek.⁸ A katolikus nevelési nézet szerint a gyermekeket Isten parancsainak követésére tanították, a morál alapjait a vallási parancsokra vezették vissza.⁹

Még évtizedekkel az Eötvös-féle népiskolatörvény után is magas volt az elemi iskolából kimaradók aránya. Az 1920/21-es tanévben az tanköteles gyerekek 22,7%-a nem járt iskolába. Az 1921. évi XXX. tc. („az iskoláztatási kötelesség teljesítésének biztosításáról”) elrendelte, hogy a gyermekeknek hat éves koruktól kezdődően kilenc éven át nyilvános oktatásban vegyenek részt. Ebből hat év elemi iskola, három pedig ismétlő. A törvény kötelezővé tette az istentiszteletek látogatását vasárnap, illetve ünnepnapokon. A tankötelezettség végrehajtását továbbra is számos tényező akadályozta. Sok helyen továbbra is a megengedettnél több diák jutott egy tanítóra, 200 községnek pedig még mindig nem volt iskolája.¹⁰

„Ha az állam egyfelől kimondja – érvelt Klebelsberg – az általános tankötelezettséget, akkor másfelől, a terhek nagy részét viselje és ezáltal tegye is lehetővé a tankötelezettség végrehajtását. A népoktatásnak olyan súlyos problémájáról van szó, amelyen nem lehet sem törvénnyel, sem rendelettel, sem a tanügyért való lelkesedéssel, sem ékes-szólással segíteni, hanem igenis téglával és malterral: népiskolák tömeges építésével és pedig ott, ahol helyszüke miatt beiskolázatlan gyerekek élnek.”¹¹

1925 augusztusában vette kezdetét az iskolaépítési akció, melynek során a tervezett 3400-3500 tanteremből 3508 készült el, az előirányzott 1700 tanítói lakásból pedig 1604. A korszakban a népoktatás követelményeinek középpontjában az írás, olvasás és a számolás tanítása állt. Klebelsberg fő célja az analfabetizmus visszaszorítása volt. Horthy Miklós kormányzó 1928-ban a nyolcosztályos elemi iskola kialakítására szólította fel a minisztert. Az elkészített törvénytervezet szerint a hatosztályos népiskolát fokozatosan kell nyolcosztályossá alakítani. Erre 2 éves mezőgazdasági, vagy ipari továbbképző iskolának kell épülnie. Ezzel együtt a tankötelezettség 14, majd 16 éves korra emelkedett volna. A nyolcosztályos képzés 1940 szeptemberétől lett volna kötelező, azonban a beköszöntő gazdasági válság miatt a törvénytervezet elfogadására nem került sor. Ennél fogva csak néhány település szervezte meg.¹²

⁸ MÁRKUS László: A művelődéspolitikai program céljai és megvalósításuk a 20-as években. In. RÁNKI György (főszerk.): *Magyarország története 1918-1919, 1919-1945*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1976. 863. p.

⁹ Lászlóné KISS: Kindergarten Education and Music Education Based on Christian Values; View of Man in Christian Pedagogy. In. Gabriella PUSZTAI (szerk.): *Religion and Values in Education in Central and Eastern Europe*, Régió és Oktatás IV. Debrecen, Center for Higher Education Research and Development - University of Debrecen, 2008. 144. p.

¹⁰ T. Kiss (1998) 66-67. p.

¹¹ T. Kiss (1998) 67-68. p.

¹² T. Kiss (1998) 68-78. p.

Klebelsberg miniszterségének vége felé, az 1930-31-es tanévben már a tanköteles gyermekek 92%-a látogatta a népiskolákat.¹³

Hóman Bálint 1932-ben került a VKM élére és egy év kihagyással 1942-ig maradt kultuszminiszter. A harmincas években a nemzetté nevelés gondolata került az oktatás középpontjába, még a valláserkölcsei neveléssel szemben is. A korszakban folytatódott a nyolcosztályos népiskola kialakítása. Az 1937/38-as tanévben a körülbelül 7000 elemi iskola közül csak 100 volt nyolcosztályos.¹⁴ Végül az 1940:20. törvénycikk tette kötelezővé a nyolcosztályos elemi iskolát, de a tanító- és tanteremhiány, valamint a második világháború miatt nem terjedhetett el.¹⁵ Ennek ellenére a legtöbb településen megszervezték a nyolcosztályos tanítást.¹⁶ (Mezőkövesden csak a Szent Alajos iskolában jött létre a nyolcosztályos elemi iskola, Kövesdi Dezső tanító vezetésével.)

Az egyházi fenntartású népiskolák a huszadik század első felében mindvégig többségben maradtak. Az 1936/37-es tanévben például a népiskolák 43,4%-át a katolikus egyház tartotta fenn. Ezen belül 41,4% tartozott a római katolikus hitfelekezethez. Ezáltal nagy felelősség hárult az egyházra, hiszen a népesség csaknem felének alapfokú oktatásáról kellett gondoskodnia.¹⁷

1.2. Mezőkövesd múltja

Városunk neve okleveleinkben először 1275-ben fordul elő. Az említett oklevél arról tudósít, hogy Kövesd lakatlan. Városunk egyike volt azon településeknek, amelyek a tatárjárás után legkésőbb tértek magukhoz. Még az 1332-1335-ös pápai tizedlajstromokban sem tesznek róla említést. A legelső oklevelekben található megnevezések a „Kövesd” alak régies változatai. Csak a 15. század közepe táján tűnik fel a „Mezőkövesd” alak. Városunkról a 14. századból nem maradt fenn adat, így nem tudhatjuk miként regenerálódott a település. Legközelebb 1408-ban bukkan fel „Kewesd” néven. Azt is tudjuk, hogy Zsigmond király vásártartó helységgé tette Mezőkövesdet. Erről 1416-ból származnak írásos adatok.¹⁸

Városunk 1439-től kezdve több mint 400 éven át a Diósgyőri Koronauradalom birtokában volt. Ennek köszönhetően a korai feudalizmus idején kedvező helyzetet élvezett, gyakran részesült különböző kedvezményekben. 1464 fontos fordulópont volt Kövesd életében, Mátyás király mezővárosi szabadságlevelet adott a településnek. A 16. század során Mezőkövesd több dél-borsodi településsel együtt véglegesen behódolt a török hatalomnak. Eger elestét követően egymástól eltérő adatokat találunk városunk sorsáról. Egyes források szerint egy egész évszázadra elnéptelenedett, mások szerint ugyan kisebb

¹³ BEREND T. Iván: Az iskolai képzés kereteinek kibővülése. In. RÁNKI György (főszerk.): *Magyarország története 1918-1919, 1919-1945*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1976. 805. p.

¹⁴ PUKÁNSZKY Béla: A harmincas-negyvenes évek nevelésügye In. PUKÁSZKY Béla – NÉMETH András (szerk.): *Neveléstörténet*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., 1996. <http://mek.niif.hu/01800/01893/html/index.htm> (2012.02.08.)

¹⁵ T. Kiss (1998) 78. p.

¹⁶ PUKÁNSZKY Béla: A harmincas-negyvenes évek nevelésügye In. PUKÁSZKY Béla – NÉMETH András (1996): *Neveléstörténet*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., 1996. <http://mek.niif.hu/01800/01893/html/index.htm> (2012.02.08.)

¹⁷ Mészáros (1997) 141. p.

¹⁸ Dr. Sárközi (1975/1) 39-43. p.

lélekszámmal, de lakott volt.¹⁹ A törökök uralom alatt városunk elveszítette ősi kiváltságait és a kivonulás után csak lassan indult meg a népesedés, egészen a 18. század elejéig inkább csökkent a lélekszám.²⁰

Az évszázadok során többször is vizsgálat alá vonták Mezőkövesd kiváltságlevelét. Városunknak végül 1784-ig kellett várnia, hogy mezővárosi jogai egy újabb írásos okmányban kapjanak megerősítést. A 18. század végén és a 19. század első felében gyarapodás és terjeszkedés jellemezte a település életét. Ugyanakkor ezzel párhuzamosan vált városunk a folyamatosan növekvő születésszám miatt a „szapora szegénység népévé”.²¹

Köztudott, hogy a mezőkövesdieket a környező települések lakói a matyó névvel illetik. A matyó név elsőként a 19. század első felében tűnt fel a Kassai Szókönyvben: „Mezőkövesd, Szentistván és még Tard népes községekben egy tájszólás, viselet, szokás, jellemvonás tekintetében mintegy különváló fajtát képezi a magyar népnek...” Valójában az Alföldön élő református nép matyónak csúfolta a közte élő katolikusokat, tehát nem csak a kövesdiekre vonatkozott a megnevezés. A gúnynévre azonban büszkén tekintettek őseink, mivel azt a városunknak mezővárosi szabadalomlevelet adó Mátyás királlyal hozták összefüggésbe.²²

1868-ban megállapodás született a Miskolc-Hatvan vasútvonal megépítésére. Az 1869-ben megnyitott vasút fontos szerepet játszott abban, hogy Mezőkövesd bekapcsolódhatott országunk vérkeringésébe. Ezt követően azonban nagy veszteség érte városunkat. 1887. január 21-én, 423 év után elvesztette mezővárosi jogi helyzetét és nagyközséggé vált. Ennek ellenére a helyiekben megmaradt a városi öntudat és Mezőkövesd továbbra is városként szerepelt néha még hivatalos iratokban is.²³

A 20. század változásai csak lassan honosodtak meg Mezőkövesden. Bár „város” volt, a helyiek kitartóan ragaszkodtak hagyományaikhoz. Ez a fajta szemlélet sokszor a változások éles elutasításában nyilvánult meg, ezáltal gyakran állta útját a település fejlődésének, az oktatás, iskoláztatás kapcsán is gyakran hatott visszahúzó erőként.²⁴

Az 1910-ben tartott népszámlálás szerint Mezőkövesdnek 17 202 lakosa volt, és közülük 17 153 volt magyar. A lakosság csaknem egésze (16 264 fő), a római katolikus hitfelekezethez tartozott, mellettük még 217 református, illetve 669 izraelita vallású személy élt Mezőkövesden.²⁵

Városunk a 20. századra elszegényedett. 17 000 lakosa közül mintegy 13 000 föld nélküli summás család tagja volt. A summás a nyár során idegen birtokokra szegődött dolgozni, majd egész télen az így keresett pénzből, valamint élelmiszerből kényszerült megélni. Gyakran megesett, hogy tavasz felé már éhezett a család. Az első világháború áldozatai csak növelték a helyiek nyomorát. A Tanácsköztársaság kikiáltásáról 1919. március 22-én kapott hírt városunk. Az események fogadtatásáról eltérő információink vannak. A Mezőkövesd és Vidéke című lap szerint a nép a „legfenségesebb nyugalommal” vette tudomásul az eseményeket. Más források szerint az emberek jelentős része

¹⁹ Dr. Sárközi (1975/1) 46-67. p.

²⁰ Dr. Szigethi (1929) 624-625. p.

²¹ Dr. Sárközi (1975/1) 94-103. p.

²² Dr. Szigethi (1929) 628-629. p.

²³ Dr. Sárközi (1975/1) 127, 134. p.

²⁴ Dr. Sárközi (1975/1) 138. p.

²⁵ A történelmi Magyarország atlasza és adattára. Pécs, Talma Kiadó, 2001. 138. p.

lelkiesen fogadta a Tanácsköztársaságot, mert sorsa javulását várta tőle. Több helybéli, köztük gimnáziumi tanárok is kiálltak mellette és megválasztották a Munkás-Paraszti Tanácsot. A Tanácsköztársaság bukása után városunkban is felelősségre vonták a rendszer támogatóit.²⁶ Négy tanítót is felmentettek állásukból az eseményekben való részvétel miatt.

Egy, az 1920-as években újságcikk szerint „az éhség és a nyomor soha nem sejtett méreteket öltött” és bár több módon próbálják támogatni a szegény rétegeket, ezek a kezdeményezések nem járnak jelentős eredménnyel. Városunk szociális helyzetén a negyvenes évekre sem sikerült javítani.²⁷

Szabó Zoltán az 1937-ben megjelent Cifra nyomorúság című munkájában meglehetősen sötét képet fest a kövesdiek életéről. A matyók állapotának szempontjából két körülményt tartott meghatározónak: Egyrészt a három matyó település vallásával elkülönült a főként protestánsok lakta térségben, másrészt Mezőkövesden problémák jelentkeztek a földbirtokok eloszlását illetően. A város lakossága ötven év alatt szinte megkétszereződött, így a birtokok rendkívüli módon felaprózódtak. A helyiek terjeszkedni nem tudtak, a környéken pedig nem akadt ipartelep, amely a föld nélkül maradt parasztságot foglalkoztatni tudta volna. Ebből kifolyólag a város jelentős hányada távoli birtokokon dolgozó idénymunkássá, úgynevezett summássá vált. Mindezek ellenére népművészete, valamint színpompás ruhái miatt a köztudatban idealizált kép élt Mezőkövesdről.²⁸

2. A MEZŐKÖVESDI RÓMAI KATOLIKUS ELEMÍ NÉPISKOLA

2.1. Mezőkövesd alsó fokú oktatásának áttekintése

Sajnos nincsenek pontos adataink arról, hogy városunkban mikortól is folyt elemi oktatás. Mivel a középkorban az oktatás és az egyházak története szorosan összekapcsolódott, városunk oktatásának kezdeteit is a helyi plébánia létrejöttétől számítjuk, a kibocsátott anyakönyvek alapján 1676-tól. Egyes feltételezések szerint azonban már korábban is létezhetett plébánia a településen. Mezőkövesd a 15. század derekán már mezővárosi kiváltságokat kapott, így feltételezhető plébánosi székhely megléte, tehát az oktatási tevékenység kezdete is korábbra tehető.²⁹

Források szerint városunkban a török hódoltság alatt is működött egy plébániai iskola, 1740-től pedig már egy fából emelt iskolaépület is volt a településen. Az 1746-ban készült egyházlátogatási jegyzőkönyvek szerint azonban csak 20 tanulója volt az iskolának, ami a környékbeli településekhez viszonyítva igen alacsony szám. Az 1770-es években már másik, 80 tanuló elhelyezésére alkalmas épületben folyt a tanítás, melyet a város plébánosa, Répássy András emeltetett. (Ezt nevezték Főtéri, vagy Templomtéri iskolának.) Az iskolamester jövedelméből 75 tanuló jelenlétére következtethetünk.³⁰ Ebben az időben már egy tanítónő is dolgozott a városban, aki 45 leányt nevelt.³¹

²⁶ Papp (1975) 175-187. p.

²⁷ Papp (1975) 191. p.

²⁸ Szabó (1986) 65-67. p.

²⁹ Kápolnai (1994) 67, 69. p.

³⁰ Kápolnai (1994) 70, 72. p.

³¹ Dr. Sárközi (1975) 97. p.

Az iskolaügy kapcsán városunk eljárósága és a Diósgyőri Koronauradalom a XIX. század elején komoly ellentétbe került egymással. Egy 1784-ben megkötött szerződésben volt ugyanis leírva a közoktatás teherviselésének megoszlása, ugyanakkor az állítólag megkötött szerződés elveszett, a megállapodás nem volt egyértelmű. Ebből az okból kifolyólag a leánygyermekek iskolájának létrehozását 1817-ben elhalasztották, mivel annak költségei immár csak a várost terheltek volna. Bár nem tudni pontosan melyik évben, a leányok iskolája végül elkészült, de azt az 1845-ben bekövetkező árvíz elpusztította.³²

Az 1844-es évben az iskolába járók száma az előző évi 237-ről mintegy kétszeresére nőtt, 1845-ben pedig már 480 gyerek tanult a két iskolában. 1845 után a városi normaiskola nem vált főelemivé, viszont 1846-ban új iskola létesült, így Mezőkövesd diákjainak már három épület állt a rendelkezésére. Ez csak átmenetileg javított a helyzeten, mert a tanulók létszáma 1853-tól már 700 körül mozgott. 1857-ben újabb két iskola – egy fiú és egy leány – megépítéséről határozott a város. Valójában legalább négy iskola megépítésére lett volna szükség, hiszen legalább 500 gyermek nem járhatott iskolába helyszűke miatt. 1858-tól már öt iskola működött városunkban, ami azonban még mindig kevés volt, mert időközben a város népessége is növekedett, már kilencezer körül mozgott. 1870. évi adatok szerint a 6 és 11 év közötti gyerekek alig több mint fele látogatta csak az iskolát. Ennél alacsonyabb arányszámok a környék települései közül csak Tardon voltak. A hetvenes években városunk lakosságának csak 7 %-a járt iskolába, miközben a környékbeli települések lakóinak 10-15% -a.³³ Ekkorra a felsőbb hatóságok már tíz elemi iskola létesítését tartották volna szükségesnek, ugyanakkor ebből kezdetben csak kettő valósult meg. 1882-ben megvásárolták a városunkban található, a koronauradalom birtokában lévő sörgyár épületét és azt iskolai célokra alakították át (a későbbiekben is a „Serház iskola” névvel illette a köznyelv). Ugyanakkor a régi városháza épületét is felajánlották oktatási célokra, mely „Régi városháza iskola” néven vált ismertté. A fejlesztés lassú volt, 1883-ban még csak az eredeti 5 iskola működött Mezőkövesden. 1894-ben a már átalakított Serház iskola mellett egy új, két tantermes iskola épült fel két tanítói lakással. 1898-ban a római katolikus iskolaszék az összes népiskolát kész lett volna átvállalni saját terhére, amennyiben felekezeti jellegűvé alakíthatta volna azokat. Bár már a 19. században is nagy előrelépés volt tapasztalható, városunk iskolaügyének fejlődésében csak a polgárság megerősödése hozta el a minőségi változást a századforduló után.³⁴

2.2. Az iskola szervezete, az iskolaszék működése

A város képviselő-testülete 1899-ben az összes iskolát átadta a római katolikus felekezetnek. Innentől az épületek fenntartásának felelőssége is a felekezetet terhelte, amely így 5000 forint adót vetett ki híveire, hogy tőkéje legyen az iskolák fenntartásához.³⁵ A város csak a már 1868 előtt is működő öt iskola fenntartási költségeit vállalta továbbra

³² Dr. Sárközi (1975) 115. p.

³³ Kápolnai (1994) 75, 76. p.

³⁴ Dr. Sárközi (1975) 139. p.

³⁵ Ismeretlen szerző: Hírek. In. *MkV*. III. évf. 23. sz. (1899) 2. p.

is.³⁶ (Az iskola itt nem épületet, hanem tantermet jelöl. Az öt iskola valójában három épületben helyezkedett el.)

1899-től kezdve tehát egészen az 1948-as államosításig felekezeti iskola működött Mezőkövesden. Az iskola fenntartóinál meg kell különböztetnünk a jogi és az anyagi fenntartót. Az anyagi fenntartó kötelessége az iskola fenntartási költségeit rendelkezésre bocsájtani. Ide tartoznak az építési és karbantartási költségek, a bútorok és taneszközök költségei, valamint a „tanszemélyzet helyi illetményei”. A jogi fenntartó az egyházzal és az állammal szemben felelős az iskoláért.³⁷ Ez alapján tehát a század közepe felé az iskolai termék több mint felének a katolikus hitfelekezet volt az anyagi fenntartója, ennél valamivel kisebb rész tartozott a politikai községhez. A harmincas években például a hitfelekezet 15%-os, a politikai község pedig 45%-os pótdótot fordított az iskolák fenntartására.³⁸ Ezen felül az állam segítségekkel járult hozzá az iskola működtetéséhez.³⁹ 1912-ben a fenntartás nehézségei miatt ugyan szóba került, hogy a politikai község nagyobb arányban vegye ki részét az iskolaépítésekben, de erre végül nem került sor.⁴⁰ Ennek egyébként sem lett volna gyakorlati haszna. Mezőkövesd majdnem egyöntetűen római katolikus volt, a hitközség csaknem azonos volt a politikai községgel, így ebben az esetben sem nőtt volna jelentősen az adóztatható személyek száma.⁴¹ A jogi fenntartó minden esetben a római katolikus hitfelekezet volt.

Városunkban még egy izraelita, valamint egy magán fenntartású elemi iskola is működött, de ezek nem rendelkeztek jelentősebb látogatottsággal. 1909-ben az izraelita iskolában két tanerő tanított 74 diákot, a magán iskolában pedig egyetlen tanító foglalkozott 34 diákkal. A gyerekek számottevő része, 2098 fő a katolikus felekezeti iskolába járt.⁴²

A Mezőkövesdi Római Katolikus Elemi Népiskola, mint katolikus iskola az egri egyházmegyei főhatóság irányítása alá tartozott. Tevékenységét, döntéseit az egyházmegye vizsgálta felül és hagyta jóvá. Az egyházi felügyeletet az egyházmegyei tanfelügyelői hivatal gyakorolta.

Az Eötvös-féle törvény kimondta, az iskolák a község hatósága alá tartoznak, amely hatóságát az általa választott, legalább kilenc tagú iskolaszéken keresztül gyakorolja. Ezen tagokon kívül a helybéli lelkészek és a népiskola tanítója, vagy a tanítói testület választott képviselője is tagjai az iskolaszéknek. Az iskolaszék tagjait háromévente választják újra. A törvény pontosan meghatározza az iskolaszék feladatait, melyek főként a fenntartással, finanszírozással, személyi állománnyal és ellenőrzéssel kapcsolatos kérdéseket ölelték fel.⁴³

³⁶ SzLP. Mezőkövesd város képviselőtestületének közgyűlési jegyzőkönyvei 1899. február hó 17.

³⁷ B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. 108831/923 *Az 1931. évi Egri Egyházmegyei Zsinatnak a kántorokat, kántortanítókat és tanítókat érdeklő határozatai és törvényei.* Eger, Egri Érseki Líceumi Nyomda, 1931. 7. p.

³⁸ Dala (1938/1) 1. p.

³⁹ B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. 56/938

⁴⁰ Répászky (1994) 57. p.

⁴¹ B-A-Z.mLt.IV. VIII.297.53/923

⁴² B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Helyhatósági bizonyítvány 1909

⁴³ 1868. évi XXXVIII. törvénycikk a népiskolai közoktatás tárgyában <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5360> (2011.10.11.) 116-121. §

A szabályoknak megfelelően Mezőkövesden is megalapult az iskolaszék és folyamatosan működött egészen az államosításig. Az iskolaszéknek mindig megvolt az egyházi elnöke (a város plébánosa), a jegyzője (általában a helyi igazgató), az iskolaszéki gondnoka, valamint a század elején egy világi elnök is ismert (ez a főjegyző, gazdagabb kereskedő, vagy iparos lehetett). Az iskolaszék létszáma változó volt. Leggyakrabban húsz fő körül mozgott, de arra is akadt példa, hogy száznál is több tagot választottak meg.⁴⁴ Az iskolaszéken belül az egyes ügyek intézésére külön bizottságokat hoztak létre, például építő bizottságot, vagy számvizsgáló bizottságot. Az iskolai mulasztások elbírálására havonta más-más személyeket neveztek ki.⁴⁵

2.3. Az iskola elhelyezkedése, épületei

Az népiskola elhelyezkedésének talán legnagyobb sajátossága, hogy sosem rendelkezett önálló iskolaépülettel. Az iskola mindig is több épületben volt berendezkedve, melyek szétszórva helyezkedtek el a település minden részén. Ezek általában vályogból épült, cserép, vagy palatetővel rendelkező építmények voltak.⁴⁶

Az 1945 előtt működő „iskolák” a következők voltak:

Zárda iskola – 12 tanterem

Szent Imre iskola – 8 tanterem

Bogácsi úti iskola – 2 tanterem

Linka iskola (Zupkó-féle iskola) – 1 tanterem

Templomtéri iskola (Főtéri iskola) – 2 tanterem

Sörház iskola (Serház iskola) – 6 tanterem

Szentistván úti iskola – 3 tanterem

Régi városháza iskola – 3 tanterem

Vasút utcai iskola (Szent Alajos, vagy Sima iskola) – 4 tanterem

László Károly, vagy László iskola – 2 tanterem⁴⁷

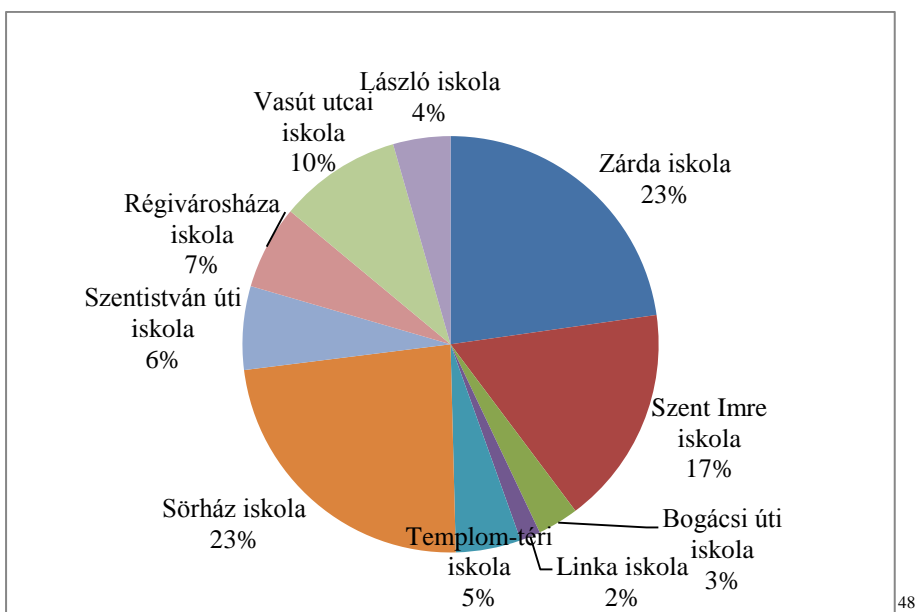
Mint az 1. ábrán is látható, a város legnagyobb férőhelyű iskolái a Serház iskola, majd a 20-as években megépült Zárda (12 terem), valamint a Szent Imre iskola (8 tanterem) voltak. Ezek fogadták a tanulók jelentős részét. Mellettük még a század közepe felé is nagy szerepet játszottak a régebbi, 19. században, vagy a 20. század elején létrehozott épületek. Ezek általában 1-6 tantermet foglaltak magukba, de a leggyakoribbak a 2-3 tantermes iskolák voltak. A Linka iskola csak egyetlen tanteremmel rendelkezett, tehát csekély számú tanuló fogadására volt csak alkalmas. Ennek ellenére fél évszázad alatt sem sikerült elérni, hogy épülete felszámolásra kerüljön.

⁴⁴ Répászky (1994) 52-53. p.

⁴⁵ SzLP. Mezőkövesdi Római Katolikus Iskolaszék jegyzőkönyve 1909. augusztus 22.

⁴⁶ B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. A mezőkövesdi róm. kath. felekezeti jellegű iskolák vagyonszámlája az 1913 és 1922-ik évről.

⁴⁷ PAP János: Gondolatok a mezőkövesdi iskolák elmúlt 100 évéről. In: *Matyóföld.* (1996-97) 40. p.

1. ábra: Az egyes iskolába beíratott tanulók aránya az 1931/32-es tanévben

Szokás volt minden gyermeket az otthonához legközelebb található iskolába beíratni, de léteztek kivételek. A Serház iskolát például 1922-től főként a summás gyerekek részére tartották fenn, ők tehát a város távolabb eső részeiből is ide jártak tanulni, a Linka iskolában pedig hagyományosan a lányosztályok voltak elhelyezve.⁴⁹

A korban a település négy tizedre volt felosztva. Ezek szerint az épületek eloszlása a következő volt:

- I. tized: Régi városháza és Zárda iskola
- II. tized: Bogácsi úti és Linka iskola
- III. tized: Templomtéri, Szentistván úti és Szent Imre iskola
- IV. tized: László Károly, Vasúti iskola és Serház iskola (a III. és a IV. tized határán)

Az épületekhez általában egy, vagy két tanítói lakás is tartozott. Ezek általában 2 szobával, egy konyhával, kamrával és pincével ellátott vályogházak voltak.⁵⁰

Problémát okozott, hogy ezen épületek jelentős része eredetileg nem iskolának épült. A Régi városháza iskola például az új helyre költöző városháza épületében működött. Ebből is adódik, hogy a termék adottságai sem az egészségügy, sem a nevelésügy szempontjából nem voltak megfelelőek. A királyi tanfelügyelő 1922-ben tett látogatásakor

⁴⁸ EFL Mkpi. 3401/1931; (A Serház iskolába jelentkező summás diákok csak októberben iratkoztak be. Számukat 600-650 körülire becsülték, így én a két érték közötti 625 fővel számoltam.)

⁴⁹ Sch. 1900-1942; EFL Mkpi. 235/1927

⁵⁰ B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Jegyzőkönyv 1922. április 8.

például valamely épület mély fekvését és a jobboldalról érkező fényt kifogásolja, valamint hogy egy iskola nem rendelkezik előszobával, így az ember az udvarról azonnal a tanterembe érkezik.⁵¹ Ez a tanítást is zavarhatta, valamint télen a megfelelő hőmérséklet biztosítását is nehezebbé tette.

Az iskolaszék az 1920-as évek elejére sem volt képes megoldani az épületek problémáját. A hívektől nem tudott több adót beszedni, így a minisztériumtól tervezett állami segítyt kérni.⁵² 1923-ban annyira szegényletesnek találták a termék állapotát, hogy az iskolaszék kötelességévé tették, építtessen meg két év alatt 14 tantermet, valamint hozzon létre 14 tanítói állást is. Kiemelték, hogy az épületek és az állások létesítése rendkívül fontos, tehát nem tehető függővé az állami segély elnyerésétől.⁵³

A következő sorok alapján pontosabb képet kaphatunk a tantermek állapotáról. A dolgozatot Kovács Mátyás, a népfőiskola egyik hallgatója írta 1926-ban a Templomtéri iskoláról:

„Szomorú, szegényes a Népfőiskolánk tanterme. Mégis örömmel járunk ide, mert a tanterem szegénységét pótolja amit itt tanulunk.

A terem alacsony, mennyezete gerendás, a padlója hiányos. Jobbról is, balról is két-két ablak van, de a terem sötét.

A fal szerény ékességei: elől a fészület, jobbról Magyarország kiluggatott térképe. Négy oszlopban sorakoznak a kopott padok, hátul középen egy szekrény. Elöl jobbról a tábla, balról egy rozoga kályha, mellette dobogón a tanító asztala és egyetlen széke.

Nem válik Mezőkövesdnek dicséretére ez az iskola. Szép iskolában mi is szívesebben tanulnánk.”⁵⁴

Az iskolák rossz állapota a gyermekük továbbtanulását szem előtt tartó szülőket is zavarta. Ennek következtében 1925-ben a módosabb szülők elkérték a gimnázium egy nélkülözhető tantermét, valamint arra kérték a városunkban tevékenykedő nővéreket, hogy gyermekeik taníttatására hívjanak a településre még egy rendtagot, aki az említett teremben tarthatna órákat.⁵⁵

Szentgyörgyi József főtisztelendő, gimnáziumi tanár egy tanító-szerzetesrend letelepítésében látta a probléma megoldását. Sikertelenül megpróbált elérni az egri érsek és Dr. Kiszely Pál jegyző támogatását. Az iskola építéséhez a város ingyen adott át egy üresen álló telket, az állam pedig több mint egymilliárd koronát folyósított az iskola létrehozására. 1927-ben az iskolát az Isteni Megváltó Leányai apácarendek adták át. Az 1849-ben Franciaországban megalapított rend 1863-ban érkezett hazánkba. Magyarországi központjukká Sopron vált. A nővérek egyaránt foglalkoztak szegények, árvák és betegek ellátásával, valamint oktatással is. Az 1927/28-as tanévben 13 nővér kezdte meg munkáját városunkban.⁵⁶

1926-os megnyitását követően a Zárda iskola (hivatalos nevén az Isteni Megváltó Leányai leánynépiskolája) vált Mezőkövesd legújabb, legtöbb tanteremmel rendelkező

⁵¹ B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Jegyzőkönyv 1922. április 8.

⁵² EFL Mkpi. 1053/1922

⁵³ EFL Mkpi. 2971/1923

⁵⁴ Kovács (1972) 51. p.

⁵⁵ EFL Mkpi. 4117/1925

⁵⁶ VARGA Renáta: *A mezőkövesdi Szent István Katolikus Általános Iskola története*. Szakdolgozat. Miskolci Egyetem Comenius Tanítóképző Főiskolai Kar, 2002. 19-23. p.

iskolájává, így többen szerették volna ide írni gyermeküket. A nővérek 1929-től az elemi első osztályát követően csak leány osztályokat indítottak. A szülők kérték, hogy fiúk taníttatását is vállalják, mivel az egészségtelen, magas létszámú osztályokban nem látták biztosítva gyermekeik továbbtanulását. Az egri érsek elzárkózott a kéréstől, mivel az egyház erkölcsileg nem tartotta szerencsésnek a koedukált oktatást.⁵⁷

Bár a Zárda, valamint a Szent Imre iskola megépülése sokat javított az iskola helyzetén 1942-ben még mindig három 120 és két 60 éves iskola állapotára érkeznek panaszok. Három iskolaépületben, található öt tanterem állapota tarthatatlan volt. (Ezek közül az egyik a Linka iskola, másik kettő pedig feltehetően a László és a Templom téri iskolák voltak.) Ezek közül egy semmiféle udvarral nem rendelkezett, a másik pedig a főútvonal mentén helyezkedett el, pornak és zajnak kitéve. A tantermek mérete egyik iskolában sem érte el a kívánatos. Az említett három iskola továbbá nedves és dohos is volt, amely tüdővész kialakulását is okozhatta. (Az említett betegség gyakori volt városunkban.) A problémát egy hat tantermes és két tanítói lakással rendelkező iskolával tervezték megoldani, de ez már nem valósult meg.⁵⁸

2.4. Az oktatás körülményei

Mint ahogy a termék állapota, gyakran azok felszereltsége sem felelt meg a kor kívánalmainak. Az Eötvös törvény szerint az iskolákat lehetőség szerint földgömbökkel, térképekkel, természetrajzi ábrákkal kell ellátni.⁵⁹ Ennek ellenére 1905-ben még levélben kérnek Magyarország térképet az egyik iskola számára és némely tanteremben még 1922-ben is csak egy fészület és egy térkép található a falakon. Az oktatási eszközök hiányán túl olyan alapvető felszerelések is hiányoznak, mint például a padok. 1923-ban arról adnak jelentést, hogy a tanulók egy része a földön ülve vesz részt az órákon, 1936-ban pedig azt kifogásolják, hogy még mindig nem cserélték le a régi rendszerű, úgynevezett „hosszú padokat”.⁶⁰

Leltár az 1938-1942 évekre: „Serház”- iskola jobboldali, középső tanterem ⁶¹

fészület	1	szívgárda füzet	1
asztal (fiókos, festett, zárral)	1	„Tanterv és Utasítás” (katolikus iskolák)	1
szék (hajlított fából)	2	„Utasítás” (1935. évi)	1
dobogó	1	„Tanterv és Utasítás” (1937. évi püspöki)	1
tábla állvánnyal	1	ajtó (réz kilincsel)	1
szekevény (2 ajtós, 3 polccal és 5 fogassal)	1	ablak (12 üveg)	1
vaskályha (friedlandi)	1	villanyhuzal égő nélkül	1

⁵⁷ EFL Mkpi. 3401/1931

⁵⁸ EFL Mkpi. 1262/1942

⁵⁹ 1868. XXXVIII. 11. §

⁶⁰ B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Jegyzőkönyv 1923. január 27., 1932. november 20.

⁶¹ B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Leltár az 1938-1942 évekre „Serházi”- iskola, jobboldali, középső tanterem.

széntartó	1	térkép új	1
szénlapát	1	szellőztetőrost (lánc nélkül)	4
tűzpiszkáló	1	méterrúd	1
kettős pad	15	„Fogalmazási eredmények” c. könyv	1
fogas (4 fog)	1	előszobai fafogas	4
szemléltetőkép (7 gazdasági, 6 egészségügyi)	13		

Mint a fentebbi leltár anyagából is látható, a század elejéhez képest nagy előrelépés történt a tantermek felszereltségében, ugyanakkor az még a korszak vége felé sem volt teljes. Még itt is csak a térkép és a méterrúd van jelen az alapvető szemléltető eszközök közül, de már több gazdasági és egészségügyi szemléltető ábra is található a tanteremben. Térképből egyetlen darab van (feltehetőleg Magyarországé), tehát a külföldi országok gazdaságának tanításához még mindig nincs szemléltető eszköz. A tanító számára csak egyetlen szék található a teremben, tehát az érkező iskolafelügyelőt csak a saját helyével kínálhatja meg a tanító. A tanterembe bár már be van vezetve az áram, a lámpát mégsem használják.

A körülmények tekintetében további problémát jelentettek a magas létszámú osztályok. 1904-ben 2224 tanuló jutott 20 tanteremre, ami azt jelenti, hogy egy tanító átlagosan 111 gyermeket kénytelen oktatni, de a század elején akadt 170 fős osztály is.⁶² Ezt követően fokozatos javulás mutatkozott, az osztálylétszámok csökkentek. 1922-ben tíz állami tanerő dolgozott az elemi népiskolában. Az iskolaszéknek döntenie kellett, vagy saját alkalmazásába veszi a tíz tanítót, vagy az állam rendelkezésére bocsátja őket. A népiskola költségvetése nem engedte, hogy alkalmazza a tanítókat. (Alkalmazásuk évi 40 ezer koronába került volna a felekezetnek.) Ennek következtében az 1923-mas tanévre 35 tanítóból tíz elhagyta az iskolát⁶³ 1922-ben jelentik, hogy városunkban 31 tanító foglalkozik 2400 diákkal, tehát egy tanítóra átlagosan 77 tanuló jut. Ez az eltérő teremméretek, valamint a különböző szempont szerint való csoportosítás (nem, lakóhelyhez való közelség) miatt azt eredményezte, hogy néhány tanító még ekkor is száznál nagyobb létszámú osztályt vezetett.⁶⁴ Az ilyen osztályok zsúfolásig teltek, innen is eredt az, hogy a tanulók egy része a földre kényszerült. Ezek a létszámok messze a megengedett fölött voltak, hiszen az Eötvös-féle törvény már 1868-ban kijelentette, hogy egy tanítóra maximum 80 tanuló juthat.⁶⁵ 1922-ben Nehéz János királyi tanfelügyelő a 40 és 60 fő közötti osztályok kialakítását tartotta reálisnak és ennek eléréséhez a félnapos tanítás bevezetésében látta a megoldást.⁶⁶

Mint a 2. ábrán is látható az 1915/1916-os tanévben már jócskán voltak az előírásoknak megfelelő 80 fő alatti osztályok, ugyanakkor még mindig akadtak 140 fő feletti is. (Az tanévben 54 és 150 fős osztályok is működtek, így az egyik tanító szinte száz gyerekekkel többet tanított, mint a másik.) Megoldás lehetett volna a létszámok kiegyenlítése,

⁶² Ismeretlen szerző: Vezércikk. In. *MkV.* VIII. évf. 27. szám (1904) 1. p.

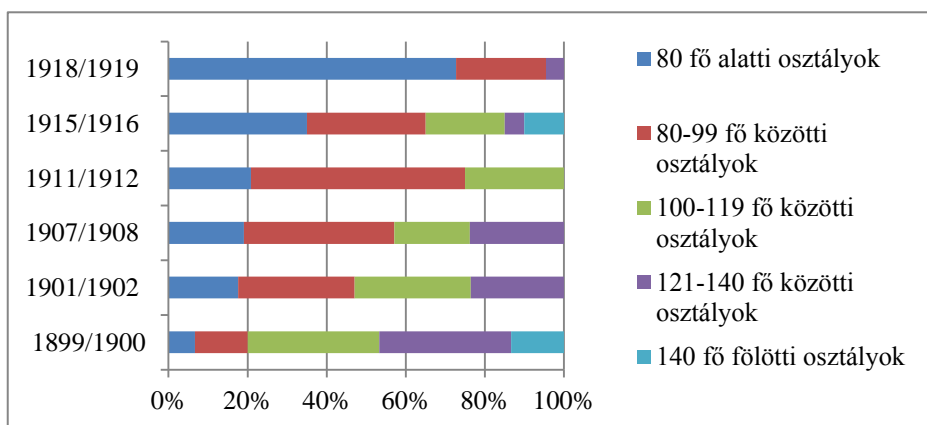
⁶³ Ismeretlen szerző: Iskolaszéki ülés. In. *Borsod.* II. évf. 23. sz. (1922) 3. p.

⁶⁴ B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Jegyzőkönyv 1922. április 8.

⁶⁵ 1868. XXXVIII. 34. §

⁶⁶ Ismeretlen szerző: Mezőkövesdi iskolaügy. In. *Borsod.* II. évf. 15. sz. (1922) 3. p.

de az alacsony létszámú osztályok nem vehettek át gyermekeket, egyrészt az évfolyamok és a nemek megosztottsága, másrészt a kisméretű tantermek miatt.⁶⁷

2. ábra: A Mezőkövesdi Római Katolikus Elemi Népiskola osztálylétszámainak megoszlása a század elején⁶⁸

Az 1920-as években felépített Zárda, illetve Szent Imre iskolákkal, továbbá az ezekben létesült tanítói állásokkal sikerült normalizálni a magas osztálylétszámokat, az új épületek korszerűsége ellenére azonban megmaradtak a régi, leromlott állapotú termek is. Több tanterem állapotával még 1938-ban sem volt megelégedve az egészségügyi hatóság, továbbá ebben az évben a Templomtéri iskola egyik osztályában tizenkét tanuló kapott tbc-t.⁶⁹ Ebben az említett épület állapotai is közrejátszhattak. Meg kell említeni, hogy bár az osztálylétszámok jelentősen csökkentek, még a negyvenes évekre sem sikerült az osztályok létszámát a kívánatos 40 fő alá csökkenteni.⁷⁰

2.5. Az oktatás hatékonysága, eredményei

2.5.1. A tanítói kar

Az iskola tanítóinak megválasztása az iskolaszék, vagy az egyházközségi képviselő-testület feladata volt. Miután döntést hoztak az új tanerő személyéről, a választás eredményét megküldték az egyházmegyei főhatósághoz, amely kinevezte az új tanítót.⁷¹ A döntésnél fontos volt a pályázó végzettsége, hogy milyen eredménnyel végezte el a tanítóképzőt, feltehetően előnyt jelentett, ha az illető korábban már tanított, vagy helyettesített a városban (a minősítési táblázatokban ezt gyakran említik), továbbá fontos szem-

⁶⁷ Sch. 1900, 1902, 1908, 1912, 1916, 1919

⁶⁸ Sch. 1900, 1902, 1908, 1912, 1916, 1919

⁶⁹ Dala (1938/6) 2. p.; Dala (1938/1) 2. p.

⁷⁰ Sch. 1941, 1942

⁷¹ B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Kivonat – Iskolaszéki ülés 1924. augusztus 10.; EFL Mkpi. 4316/1938

pont volt a jelentkező vallása, illetve annak gyakorlása is.⁷² Szokás volt az iskolaszéki gyűlés előtt sorra felkeresni az iskolaszéki tagokat és elbeszélgetni velük, így ez a találkozás is nagyban befolyásolhatta a döntés meghozatalát. A tanítóválasztásról szóló jegyzőkönyvek tanulsága szerint a jeles eredménnyel elvégzett tanítóképző nem volt garancia a megválasztáshoz. Megesett, hogy az iskolaszék egy elégséges eredménnyel végzett tanítót választott meg a jelessel szemben, mivel az illető korábban már helyettesített a településen.⁷³

Általában már a tanítói állás hirdetésénél megadták, hogy férfi, vagy női tanerőt keresnek.⁷⁴ Amennyiben lehetőség volt rá, a leány osztályokat női, a fiú osztályokat pedig férfi tanerő tanította, ugyanakkor a gyakorlatban ez nem mindig valósulhatott meg.⁷⁵ Arra is volt eset, hogy a szülők külön kérték, hogy a leány osztályokat tanítónők vezessék, mivel azok nagyobb hangsúlyt tudtak fektetni a kézimunka oktatására, valamint néhányan úgy vélték, a férfi tanítók túl szigorúak a lányokhoz.⁷⁶

A tanítók három beosztásban végezheték munkájukat: Voltak „rendes tanítók”, „állami beosztottak”, valamint „ideiglenes helyettesek”.⁷⁷ Egy 1938-ban megjelent cikkben Csöngedy Ferenc tanító szintén három csoportra osztja a tanítókat, de más szempontok szerint. Nála az első csoportot a Zárda iskolában tanító „szerzetesnők” képzik, a másodikat a rendes (10 hónapos) tanítási időben dolgozó „civil tanerők”, a harmadikat pedig a summásiskolában tanító civil tanerők. A felosztás ellenére hangsúlyozza, hogy a három csoport tagjainak munkája az apróbb eltérések mellett „egybehangzó”.⁷⁸

A tanítók fizetése több részből tevődött össze. 1898-ban például a következő javadalmak illették a tanítót:

1. Megadott készpénz
2. A tanulók után fejenként fizetendő tandíj
3. 4 öl tűzifa értéke készpénzben
4. 14 katasztrális hold szántóföld haszonélvezete
5. Lakás udvarral és melléképületekkel⁷⁹

Bár a felsorolt javadalmak első látásra bőségesnek tűnnek, a valóságban a helyi tanítóknak gyakran kellett nélkülözniük. A kapott szolgálati lakások az iskola épületeihez hasonlóan régiek voltak.

A század első felében nagy problémát jelentett, hogy a falusi felekezeti tanítók jövedelme igen alacsony volt. Magával a pénzösszeggel, a tanító szolgálati lakással, illetve a kapott kert, vagy föld minőségével is akadtak gondok.⁸⁰ Mezőkövesden is folyamatos konfliktust jelentett, hogy a felekezeti tanítók fizetése nem érte el az állami tanítókért, tehát a katolikus elemi népiskola tantestületének tagjai is jóval kevesebb bérért voltak

⁷² EFL Mkpi. 4038/1939

⁷³ B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. 4214/1924

⁷⁴ Álláshirdetések. In. *Népiskolai Tanügy*. 32. évf. 37. sz. (1905) 296. p.

⁷⁵ Sch. 1900-1942

⁷⁶ SzLP. Iskolaszéki jegyzőkönyv 4/1900

⁷⁷ Répászky (1994) 63. p.

⁷⁸ Dala (1938/1) 2. p.

⁷⁹ SzLP. Zupkó Erzsébet tanítói díjlevele 1898

⁸⁰ Mészáros (1997) 143-144. p.

kénytelenek dolgozni, mint az állami tanítók.⁸¹ Az alacsony fizetések az iskolaszéki jegyzőkönyvek, az egri egyházmegyének küldött levelek valamint a helyi lapok állandó témái. 1907-ben a felekezeti tanítók fizetésük megemeléséért indítottak mozgalmat.⁸² 1924-ben a fizetésük egy részének késedelméért emeltek szót a tanítók.⁸³ A problémát folyamatos államsegélyekkel igyekeztek megoldani.⁸⁴ A korszakban jellemző jelenség, hogy a felekezeti tanítók fizetésének jelentős részét az állam állta, itt is tapasztalható volt.⁸⁵

A tanító kötelességeit a következőképpen írja le egy 1924-ből származó díjlevél:

*„A tanító ezért a javadalmazásáért köteles az iskolaszék által reábizott osztályt, vagy osztályokat a magyar püspökkari tanításterv alapján személyesen tanítani; katolikus vallás, erkölcsös magyar nemzeti szellemben nevelni; katolikus tanítóhoz illő életet élni; tanítványait a szokásos istenítiszteletre elvezetni, ott rájuk felügyelni; a gyermek-kart tanító társaival felváltva tanítani; mindennemű adót és illetéket jövedelme után pontosan megfizetni.”*⁸⁶

A tanítók tehát magánemberként is kötelesek voltak az iskola szellemiségét, valamint a katolikus hitet képviselni. A hitéletben való részvételhez hozzátartozott például a szentségekhez való hozzájárulás, a különféle lelkigyakorlatokon való részvétel is. A tanítóknak továbbá együtt kellett működniük a helyi plébánossal, valamint járatniuk kellett a katolikus sajtótermékeket. Feladataik közé tartozott, hogy katolikus egyesületekben és szervezetekben is tevékenykedjenek, továbbá kötelességük volt önmaguk folyamatos fejlesztése, továbbképzése is.⁸⁷

Több évben megfigyelhető, hogy a tanítók száma megegyezik a tantermekével, vagy esetleg egylet több annál. A településen általában kevesebb tanító dolgozott, mint szükséges lett volna, és ők az ideálisnál jóval nagyobb létszámú osztályokat vezettek.⁸⁸ Az új tantermek építésével, az osztálylétszámok csökkenésével, valamint a tanulók számának emelkedésével párhuzamosan nőtt a tanítói állások száma. A század elején az iskola csak 20 tanítóval rendelkezett és 1919-ben még mindig csak 25 volt a tantestület létszáma. Az ugrásszerű növekedést a Zárda létrejötté jelentette, melyben általában 12 nővér tanította a diákokat. Így az 1920-as évek végétől nagyjából állandóvá vált a 45 fős tanítói létszám. (Általában 32-33 civil tanító és 12 nővér.) Innentől kezdve az államosításig jelentős változás már nem történt a tanítók létszámát tekintve.⁸⁹

Az elemi iskolai oktatáson túl a tanítók gyakran kapcsolódtak be más iskolák, tanfolyamok oktatásába is, valamint különböző közösségi tevékenységekből is kivették a részüket. Többen oktattak például a helyi ipari tanonciskolában, analfabéta tanfolyam-

⁸¹ Ismeretlen szerző: A községi tanítók mozgalma. In. *MkV. XVI. évf. 7. sz.* (1911) 3. p.

⁸² Ismeretlen szerző: A községi tanítók mozgalma. In. *MkV. XVI. évf. 7. sz.* (1911) 3. p.

⁸³ B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Levél az iskolaszéknek, 1924.

⁸⁴ EFL Mkpi. 5423/1932

⁸⁵ Mészáros (1997) 143. p.

⁸⁶ Szentgyörgyi István tanítói díjlevele 1924-ből. Iskolatörténeti Gyűjtemény.

⁸⁷ B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. *Az 1931. évi Egri Egyházmegyei Zsinatnak a kántorokat, kántortanítókat és tanítókat érdeklő határozatai és törvényei.* Eger, Egri Érseki Liceumi Nyomda, 1931. 12. p.

⁸⁸ Sch. 1900-1942

⁸⁹ B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Helyhatósági Bizonyítvány 1907.; Sch. 1900-1942

okon, vagy az 1922-ben elindított népfőiskolán. Ezen túl akadt közöttük Szívárdára vezető, leventeoktató és cserkészparancsnok is.⁹⁰

2.5.2. A tanítók oktatómunkájának minősége

A népiskola tanítóinak munkájáról főként a tanfelügyelők feljegyzéseiből, valamint a korabeli levelekből szerezhetünk információt. A tanítók teljesítményét, illetve a diákok elért eredményeit nagyban befolyásolták az oktatás körülményei, az osztályok létszáma és az iskola felszereltsége, melyek sok esetben nem voltak megfelelőek. Ezen felül gyakran a szülők hozzáállása sem segítette elő a pedagógusok munkáját, hiszen a parasztcsaládok gyakran nem tartották fontosnak az elemi iskola elvégzését.

Általánosságban elmondható, hogy a helyi tanítók a nehézségekkel szembenézve, a fent említett körülményekhez, illetve a helyiek igényeihez maximálisan alkalmazkodva végezték munkájukat. Ennek legjobb példái a Mezőkövesden működő summásiskola, az analfabéta tanfolyamok, valamint a népfőiskola voltak, melyekre a későbbiekben részletesebben is kitérek majd.

Az 1920-as években tett látogatás alkalmával még több szabálytalanságot is találtak az oktatómunkát illetően. Az írás, olvasás oktatásánál a lassú haladást említik meg (másodikban még szótagolva olvasnak a gyerekek), valamint a szépírás és a betűalakítás terén elért haladás sem kielégítő több osztályban. Kifogásolták továbbá az egyes osztályok eltérő haladási ütemét. Több tanítót is figyelmeztettek, hogy ne hanyagolják a beszéd és értelem gyakorlat elnevezésű órát, valamint ne vonják össze más tanórákkal. Felszólítják a tanítókat, hogy írassanak több dolgozatot, valamint rendszeresebben javítsák azokat. A dolgozatok rendszeres íratásának és javításának problémája összefüggött a magas osztálylétszámokkal is. A gyakran száz fő feletti osztályokban a tanító nem tudta naprakészen javítani a dolgozatokat.⁹¹ A megengedettnél magasabb létszám nyomhatta rá a bélyegét az írás és olvasás oktatására is, hiszen kevés idő jutott egyetlen diákra. A látogatás alkalmával két idős tanítót alkalmatlannak minősítettek munkájuk folytatására, mivel „tanulmányi előmenetelt” nem tudtak elérni diákjaiknál. Emiatt nyugdíjazásukat kezdeményezték. Ennek ellenére a tanítók igyekezetéről, munkájuk minőségéről összességében elismeréssel nyilatkoztak és néhány osztály teljesítményét pedig átlagon felülnek értékelték.⁹²

A korszak alatt az oktatásügy fejlődésével, a körülmények javulásával párhuzamosan az oktatók munkájának minősége is folyamatos fejlődést mutat. A harmincas évekből származó jegyzőkönyv már nem említ alapvető, a tananyag elsajátítását akadályozó hibákat. Ez a változás az osztályok létszámának csökkenésével, a háborús veszteségek kiheverésével, valamint a két új iskola, a Zárda és a Szent Imre iskola megnyitásával is összefüggésbe hozható. Az egy tanítóra eső diákok száma is jelentősen csökkent, így nőtt az egyes gyerekekre jutó idő, valamint fegyelmezettebbé váltak az osztályok, ebből adódóan a tanítók munkája is hatékonyabbá vált.⁹³ Az iskolafelügyelő itt már csak néhány osztálynál említ az elvártnál gyengébb számolási, vagy helyesírási készséget, ezen felül csak néhány módszerbeli eltérésre és az előírások pontosabb betartására hívja fel a

⁹⁰ SzLP. Évzárójelentés 1929/30 iskolai évre.

⁹¹ B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Jegyzőkönyv 1923. január 27.

⁹² Ismeretlen szerző: Az iskolaszék ülése. In: *Borsod*. II. évf. 26. sz. (1922) 3. p.

⁹³ Sch. 1900-1942

tantestület figyelmét. Gyakran visszatérő megjegyzés, hogy a tanító kevés szemléltetést alkalmaz (például földrajznál nem rajzol), nem magyarázza el az ismeretlen szavak jelentését, illetve sokszor nem elég gyakorlatiasan közelíti meg az egyes tárgyakat. Az előírásoknak megfelelő óravázlattal nem minden tanító rendelkezik, továbbá sokszor hiányzik a nevelési cél kitűzése is.⁹⁴ Visszatérő probléma továbbá, hogy néhány idősebb, tapasztaltabb tanító nem követi elég pontosan az utasításokat.⁹⁵

A negyvenes évek elején a gyenge helyesírási, vagy számolási készségeket már nem egyes osztályokra, hanem csak egyes tanulókra vonatkoztatják. Ezek tehát már nem a tanító munkájának hiányosságait mutatják, inkább a tanulók egyéni adottságait, szorgalmát. Néhol a példák alkalmazását, a tanulók beszédmódját éri kritika, de a tanítás egészével és az elért eredménnyel az iskolafelügyelő meg van elégedve.⁹⁶

Itt fontos megemlíteni, hogy a Zárda iskola a nővérek lelkiismeretes munkájával kitűnt a többi iskola közül. Általában az itt tanuló osztályok előmenetele kapta a legtöbb dicséretet. Egy ellenőrzés alkalmával a felügyelő külön tanácsolja, hogy a tanítók látogassák meg a Zárdát, hospitáljanak és tanuljanak a nővérektől.⁹⁷

Összességében nézve az oktatói munka hiányosságai nagyrészt a háború alatti kimaradásokból, a parasztság gyermekeinek mulasztásaiból, valamint a magas osztálylétszámokból adódtak. A század közepéhez közeledve a fejlesztések hatására (summásiskola bevezetése, új épületek...) ezek a problémák fokozatosan megoldódtak. Ezzel párhuzamosan a megfelelő feltételek mellett a népiskola tanítói egyre magasabb színvonalon végezték munkájukat.

2.5.3. Az iskola és a család viszonya, ezek hatása az iskoláztatásra

A gyermekek iskoláztatásának kérdésében a legnagyobb szerepe a családnak, valamint a család vagyoni helyzetének volt. Városunk lakosságának jelentős része mezőgazdaságból élt, ami az oktatás szempontjából nem volt éppen kedvező. Egyrészt a szülőknek gyakran szükségük volt a munkáskézre, így nem engedhették meg, hogy a gyermek végigjárja az iskolaévet, az ily módon lemaradt tanulókat pedig nehéz volt a többiekhez felzárkóztatni. (Ennek orvoslására jött létre 1927-ben a summásiskola.) Ugyanakkor nem csak a summás gyerekeket maradhettek el a tanulás terén. A tavasz beköszöntével a földbirtokos parasztságnak is szüksége lett volna a gyermekek munkájára, így gyakran még a tanév vége előtt kivették őket az iskolából. Erre utal a Borsod hetilapban 1922. április végén megjelent közlemény is:

„Felhívjuk a tanköteles gyermekek szülőit, hogy gyermekeiket a tanítók előzetes engedélye nélkül még a legszorgosabb munkára se fogják el az iskola látogatásától, mert az igazolatlan mulasztások a törvény teljes szigorával lesznek büntetve.”⁹⁸

⁹⁴ B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Jegyzőkönyv 1936. november 20.

⁹⁵ B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Jegyzőkönyv: 1939. évi január hó 14-én tartott módszeres értekezlet.

⁹⁶ B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Jegyzőkönyv Mydlo Antal körzeti iskolafelügyelő 1939-1940 évben tett látogatásáról.

B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Jegyzőkönyv 1941. március 28. az iskolafelügyelő évi látogatásával kapcsolatos módszeres értekezletről.

⁹⁷ B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Jegyzőkönyv: 1939. évi január hó 14-én tartott módszeres értekezlet.

⁹⁸ Ismeretlen szerző: Szülők figyelmébe. In: *Borsod*. II. évf. 16. sz. (1922) 3. p.

Másrészt a szülők nem, – vagy csak részben – tartották szükségesnek az iskola által nyújtott ismereteket. A 19. század közepén elhangzott kijelentés, miszerint a parasztyegeknek a négy osztály is elég, túlélte a századfordulót, hiszen még a népfőiskola beindításakor is akadtak hangok, melyek szerint a parasztok már így is túl sokat tudnak, nem szükséges őket tanítani.⁹⁹ Ezekből következik, hogy gyakran maguk a szülők sem jártak elő jó példával, hiszen sok maga sem tudott írni, olvasni. (A korszakban a felnőttek egy része analfabéta tanfolyamokon, valamint a népfőiskolán igyekezett pótolni lemaradását, de ez korán sem volt mindenkire jellemző.)¹⁰⁰ A nép hozzáállását szintén negatívan befolyásolta, hogy a felekezeti iskolát a hívek adójából tartották fenn, az oktatás tehát pluszköltséget jelentett a gyakran igen szűkös anyagi körülmények között élő embereknek. Mivel az elemi oktatás ügyének fontosságát nem érezték át, a ráfordított pénzre felesleges kiadásként tekintettek. Erre utal a Schimmer József igazgató által írt újságcikk is:

*„Meg kell hát értetnünk a néppel, hogy a népiskolák és az azokra fordított költségek az ő számára termik meg a legnemesebb gyümölcsöket és hogy minden krajczárt, melyet sajnál vagy elvon az iskolától, önmagától vonja el. Meg kell értetnünk vele, hogy azok, akik a népiskolák felállításával őt anyagilag igénybe vesznek és érte dolgoznak, az ő igazi jótevői, jóakarói: mert ezek magukhoz akarják felemelni.”*¹⁰¹

Probléma volt továbbá a hiányos otthoni nevelés, valamint az, hogy az otthoni, illetve az iskolai nevelés ellentétes volt egymással. A kettő összehangolása céljából különösen fontosnak tartották a családlátogatásokat és a szülői értekezleteket, hiszen gyakran a szülőket is tanítani, nevelni kellett. (Erre jó alkalom volt a népművelés, hiszen egy analfabéta tanfolyamon való részvétel alakalmával a szülő is megismerkedhetett a gyerekek tanítójával, illetve a tanulás nehézségeit is megtapasztalhatta, miután esetleg jobban értékelte a gyermeke eredményeit.)

Mezőkövesd lakossága jórészt két táborra oszlott: a földes gazdák és a földnélküli summások táborára. Az előbbi csoport jobb körülmények között élt, vagyonosabbnak számított és elsősre úgy gondolnánk, hogy gyermekei is jobban teljesítettek az elemiben. Egy tanító azonban, aki egyaránt tanított általános tantervű és summás osztályokban is, állította, a summás gyermekeket könnyebb formálni, jobban igyekeznek tanulmányaikban, míg a földes gazdák gyermekei gyakran érződik szüleik büszkesége és függetlensége.¹⁰² Az eltérést az is okozhatta, hogy míg a summás gyerekek keményen dolgoztak sorsuk jobbrafordulásáért, addig a földes gazdák gyermekeinek erre nem volt szüksége, hiszen jövőjük biztosítva volt, előre tudták, hogy ők is a családi földéken dolgoznak majd.

Az iskoláztatás szempontjából a szülők lehetőségein, illetve hozzáállásán túl fontos tényező volt a gyermek vallása. A korban jellemző módon a családok ragaszkodtak hozzá, hogy gyermekük a saját hitfelekezetük iskolájába járjon. Katolikus gyerek ritkán járt református iskolába és fordítva. A szülők sokszor inkább vállalták, hogy a gyermek

⁹⁹ BÓDY Kálmán: Népművelés. In. *Borsod*. II. évf. 35. sz. (1922) 2. p.; BÓDY Kálmán: Népművelés. In. *Borsod*. II. évf. 36. sz. (1922) 2. p.; BÓDY Kálmán: Népfőiskola. In. *Borsod*. II. évf. 40. sz. (1922) 1. p.

¹⁰⁰ Ismeretlen szerző: Felhívás! In. *MkV*. XIV. évf. 46. sz. (1909) 1. p.

¹⁰¹ SCHIMMER József: Társadalom és nevelés. In. *MkV*. III. évf. 49. sz. (1899) 1. p.

¹⁰² Dala (1938/3) 1-2. p.

másik településre járjon tanulni.¹⁰³ A korabeli naplók alapján ez figyelhető meg városunkban is. A népiskola diákjai szinte kivétel nélkül római katolikus vallásúak voltak.¹⁰⁴

2.6. A gazdasági továbbképző ismétlő iskola

Az 1868-as Eötvös-féle törvény kimondta, hogy az elemi hat osztályát elvégzett, 12. évüket betöltött gyermekek három évig ismétlő iskolába kötelesek járni.¹⁰⁵

Az 1896. november 16-ai 60764. számú rendelet szerint pedig:

*„Oly községekben, a melyekben a lakosság túlnyomó része gazdálkodással (földművelés, szőlőszet, kertészet, gyümölcsészet stb. foglalkozik s a mely községekben osztott (több tanítóval bíró) elemi iskola, vagy iskolák vannak, köteles a község az 1868. évi 38. t. cz. 50§-a alapján a gazdasági ismétlő iskolát felállítani. Ezen kötelezettség alól csak az esetben menthető fel a község, ha ilyen ismétlő iskolát más jogosított iskola fenntartó (p. o. állam, hitfelekezet stb.) állít.”*¹⁰⁶

A Mezőkövesd és Vidéke lapban 1898-ban megjelent cikk a gazdasági ismétlő iskola létrehozását sürgeti a fenti rendeletre hivatkozva. A cikk írója hosszasan taglalja, hogy a modern gazdaságban már nem elég az idősektől elsajátított ismeretek továbbvitele, a hatékony gazdálkodáshoz korszerű ismeretekre is szükség van, melyek éppen egy ilyen iskolában lennének elsajátíthatók. Kiemeli, hogy a városban 15 tanító dolgozik, így nem lenne nehéz elindítani egy gazdasági ismétlőt.¹⁰⁷

Bár a településen korábban is működött egy ismétlő iskola, de az nem rendelkezett gazdasági jelleggel.¹⁰⁸ Végül 1904-ben hozták létre a gazdasági ismétlőt, mely az katolikus elemi népiskolához tartozott, így ahhoz hasonlóan a hitközség volt a jogi fenntartója.

A tanítás az elemi iskola tantermeiben folyt és a közvetlen felügyeletet is a római katolikus iskolaszék látta el.¹⁰⁹ Az ismétlő indulásakor a tanítók évi 100 korona, az iskola igazgatója pedig évi 200 korona „ismétlő iskolai tanítói fizetést” kapott a rendes, elemi iskolai fizetése mellé.¹¹⁰ Az 1926-os adatok szerint az ismétlő iskola tanítói nem rendelkeztek szakképesítéssel, csak elemi iskolai oklevéllel. A királyi tanfelügyelőség engedélyezte, hogy szakképesítés nélkül is oktathassanak.¹¹¹

Az ismétlőt 1907-ben meg akarták szüntetni, de Vass Imre esperes, a tanító egyesület elnöke az iskolatípus megtartása mellett foglalt állást, azzal a kitéttel, hogy annak megreformálására mindenképpen szükség van.¹¹²

¹⁰³ Mészáros (1997) 140. p.

¹⁰⁴ B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Előmeneteli és mulasztási naplók 1900-1947

¹⁰⁵ 1868. XXXVIII. 48. §

¹⁰⁶ Ismeretlen szerző: Gazdasági ismétlő iskola. In. *Mezőkövesd és Vidéke*. II. évf. 5. sz. (1898) 1. p.

¹⁰⁷ Ismeretlen szerző: Gazdasági ismétlő iskola. In. *Mezőkövesd és Vidéke*. II. évf. 5. sz. (1898) 1. p.

¹⁰⁸ Sch. 1900.

¹⁰⁹ B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Statisztikai kimutatás az 1926/1927 iskolai évre a gazdasági népiskolák részére.

¹¹⁰ SzLP. Jegyzőkönyv: 1904. október 16.

¹¹¹ B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Statisztikai kimutatás az 1926/1927 iskolai évre a gazdasági népiskolák részére.

¹¹² Ismeretlen szerző: Tanító gyűlés. In. *MkV.*. XII. évf. 24. sz. (1907) 2. p.

A gazdasági ismétlőnek három célja volt. Egyrészt a hat év alatt elsajátított közismereti tárgyak ismételése, elmélyítése, korszerű gazdasági ismeretek nyújtása, valamint a fiatalok hitbeli és erkölcsi nevelése. Az iskolába mind fiúk, mind pedig lányok járhattak, őket elkülönített osztályokban tanították külön tanterv szerint. A gyakorlati ismeretek közül a fiúk talajművelést, növénytermesztést, borászatot és méhészetet, míg a lányok konyhakertészetet, állattenyésztést, háztartást, valamint kézimunkát (horgolást, varrást, kötést és hímzést) sajátíthattak el az évek során.¹¹³

A képzés heti egy napon, csütörtökön folyt, mivel Mezőkövesden ez volt a vásár napja. Az tanév két félévében eltérő órarend alapján tanítottak. Kezdetben a téli félévben 5, a nyári félévben pedig 2 órán vettek részt a tanulók.¹¹⁴ Később az órák száma emelkedett: a téli félévben heti 7 órában tanultak a diákok. Itt az idő több mint felében gazdálkodási ismeretek elsajátítása történt. A fennmaradó időben tanulták a közismereti tárgyakat, valamint egy órában a hittant. A nyári félévben csak heti 4 órában folyt az oktatás és ilyenkor csak gazdálkodási ismereteket tanultak a diákok.¹¹⁵

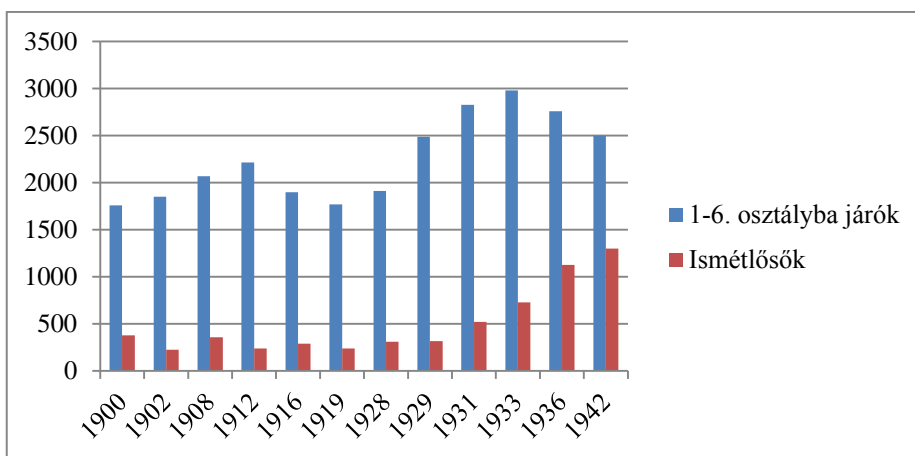
A közismereti tárgyak mind a fiúk, mind a lányok esetében a számtan, az olvasás, valamint az írás és fogalmazás voltak. (A fiúk „számtan és mértan” órákra jártak, tehát a mértani ismerteket csak az ő oktatásukban tartották szükségesnek.) A közismereti tárgyakat, valamint a hittant és erkölcstant mind a három évben tanulták az ismétlősök. A gazdálkodási tárgyak közül a fiúk első évben talajművelést, növénytermesztést és állattenyésztést tanultak, másodikban „gyümölcsfa tenyésztést” és állattenyésztést, harmadikban pedig berendezést, gazdasági törvényeket, borkezelést valamint gazdasági építészetet és számvitelt. A lányok a gazdálkodási tárgyak közül mindhárom évben tanultak háztartást, kertészetet valamint kézimunkát. Ezen felül az első évben selyemhernyó tenyésztést és tejgazdaságtant, másodikban baromfitenyésztést és tejgazdaságtant, harmadikban pedig baromfi- és sertésitenyésztést.¹¹⁶ Az órarend a korban jellemző hagyományos munkamegosztás elvárásaihoz alkalmazkodott. A lányok tanterve a ház körüli teendőkre terjedt ki, valamint a hagyományosan nők által folytatott mezőgazdasági munkákra, a fiúk oktatásánál törekedtek valamivel magasabb szintű ismeretek elsajátítására (gazdasági törvények, számviteltan). A tanterv, illetve az egyes tantárgyak jól alkalmazkodtak a helyiek elvárásaihoz, hiszen a népesség túlnyomó többsége mezőgazdaságból élt és általában gyermekek is a szülők foglalkozását vitték tovább. Akik pedig mégis magasabb végzettséget szerettek volna adni a gyermeküknek, azok a helyi polgári iskolát, vagy a gimnáziumot választhatták.

¹¹³ B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Statisztikai kimutatás az 1926/1927 iskolai évre a gazdasági népiskolák részére.

¹¹⁴ SzLP. Jegyzőkönyv: 1904. október 16.

¹¹⁵ B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Tananyagbeosztás a mezőgazdasági továbbképző ismétlőiskola III. fiú-osztálya számára.; Tananyagbeosztás a mezőgazdasági irányú továbbképző leányiskola I. osztálya számára.

¹¹⁶ B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Órarend a mezőkövesdi továbbképző gazdasági népiskola részére.

3. ábra: A hat osztályos elemibe és az gazdasági ismétlőbe járók arányának alakulása

Mint a 3. ábrán látható, bár a gazdasági továbbképző megszervezését követően valamivel megugrott az ismétlőbe járók száma, a növekedés nem volt folyamatos, többször szakították meg hosszabb-rövidebb visszaesések. A gyors és folyamatos létszámnövekedésre egészen a harmincas évekig kellett várni. A negyvenes évekre a gyerekeknek már több mint felét írták ismétlőbe a hat osztály elvégzését követően.

A lányok számára az ismétlő iskolát 1926-tól kezdődően főként a Zárda iskola tartotta. Míg a század elején a lányok a fiúknál valamivel kisebb arányban járták ki az ismétlőt, a tízes évek közepén már kiegyenlített volt a nemek aránya, majd meg is fordult. A húszas évektől kezdve a lányok nagyobb arányban tanultak tovább az ismétlőben.¹¹⁷ Ennek oka egyrészt a szemléletváltás lehetett, mely egyre fontosabbnak értékelte a lányok taníttatását is, valamint a háború után, valamint a gazdasági világválság miatt sok családban nem tudták nélkülözni a fiatal fiúk munkáját, így őket már nem írták be az ismétlőbe, továbbá aki taníttatni akarta a fiát, egyre inkább a gimnáziumot választotta a sima ismétlő iskola helyett.

2.7. A mezőkövesdi summásiskola

2.7.1. A summás gyerekek kimaradásai

„... a summások olyan cselédpótló (főleg cseléd), nagyrészt vándor mezőgazdasági idénymunkások, akik törvényes keretek között, még a feudális-rendi világban kialakult munkaszervezeti formákban, általában csapatvezető bandagazdák irányításával, első-sorban az ezer holdnál nagyobb birtokokra szerződtek le...”¹¹⁸

¹¹⁷ Sch. 1900-1942

¹¹⁸ Dr. Sárközi (1975/2) 365. p.

A summásság megjelenésének és elterjedésének egyik oka a 19. század első felében rohamossá váló telekaprózódás volt. A földnélküli zsellérek száma 1847-ben 411 fő volt, alig egy évvel később már 695-re becsülték számukat.¹¹⁹

A földnélküli zsellérek eleinte még csak a közeli szőlőkbe jártak dolgozni, egy 1841-ből származó jegyzőkönyv viszont már az Alföldre távozó családot említ. A vándormunka 1846-ra már széleskörűen elterjedt, de maga a summásság csak a 20. század fordulója körül bontakozott ki teljes mértékben. 1898-ban 2369, míg 1913-ban már 4374 fő szegődött el summásnak. A szegénység 1945-ös földhöz jutása után pár évvel a summásság intézménye teljesen megszűnt.¹²⁰

A summásság nem csak a felnőtteket érintette. Az első világháború alatt általánossá vált, az idősebb gyerekek summásmunkája is. Őket „félkezes”-eknek hívták, mivel a férfiak bérének felét kapták, csakúgy, mint az asszonyok. Ezen gyerekek nem végezheték el tanulmányaikat, mivel a munka miatt fél évet távol töltöttek otthonuktól.

A summások gyermekeinek oktatása már a kezdetektől gondot okozott. A háború után, az 1920-as évek elején egyre többen sürgették a probléma megoldását. Sorra jelentek meg cikkek a helyzet tarthatatlanságáról.

Az Eötvös-féle törvény kimondta:

*„Minden szülő vagy gyám, ide értve azokat is, kiknek házában gyermekek mint mesztertanítványok vagy házi szolgák tartatnak, kötelesek gyermekeiket vagy gyámlójait (ha nevelésökről a háznál vagy magán tanintézetben nem gondoskodtak) nyilvános iskolába járatni, életidejük 6-ik évének betöltésétől egész a 12-ik, illetőleg 15-ik év betöltéséig.”*¹²¹

Eszerint a summásgazdáknak kötelességük lett volna a hozzájuk beosztott gyermekek iskoláztatásáról gondoskodni, ám a gyakorlatban ez nem valósult meg. Ezt kifogásolja a Borsod hetilapban megjelent cikk is. Követeli, hogy a gyermekek iskoláztatásának felelősségét viselje mind a szülő, mind a munkaadó, illetve amennyiben ez nem történik meg, az illető fizesse meg a bírságot. Az lett volna ideális, ha a munkaadó beiskolázza a summások gyermekeit és azok a másik településen járnak ki az osztályt, vagy amennyiben a hazatérésük késő ősre tolódik, a másik településen kezdenék meg az iskolát, megelőzve a lemaradást, így hazatérve gond nélkül be tudnának kapcsolódni a munkába. A Borsod című hetilap szorgalmazta, a községi tisztviselő kösse ki a szerződésben, hogy a munkaadók gondoskodjanak a gyerekek iskoláztatásáról.¹²² A lap még külön felhívásban is kérte a szülőket, ragaszkodjanak a gyermekek beiskolázásához, ugyanakkor a gyakorlatban ez nem valósult meg.¹²³

Mivel a tankötelezettséget ekkor már törvény írta elő, és be nem tartása pénzbírságot vont maga után a szülők az iskolaigazgatóhoz fordultak „felmentésért”. Abkarovits Jenő kitartóan próbálta rávenni a summás családokat gyermekeik taníttatására, ám kevés sikerrel ért el. Még ha egyet is értett a család az iskoláztatás fontosságával, akkor sem engedhették meg egy kereső ember munkájának kiesését, hiszen az megélhetésüket veszélyeztette volna. Inkább vállalták a büntetés megfizetését, mintsem, hogy a gyermek kere-

¹¹⁹ Dr. Sárközi (1975) 119. p.

¹²⁰ Dr. Sárközi (1975/2) 363-377. p.

¹²¹ 1868. XXXVIII. 1. §

¹²² V.P.: A summás-szülők gyermekeinek iskoláztatása. In. *Borsod*. II. évf. 12. sz. (1922) 2. p.

¹²³ Ismeretlen szerző: Summás lakóink figyelmébe. In. *Borsod* II. évf. 13. sz. (1922) 3. p.

setéről kelljen lemondaniuk.¹²⁴ A summások kisebb gyermekeit ugyan gyakran hagyták itthon a rokonokra, vagy szomszédokra bízva, de ezek a gyerekek is libapásztornak szegődtek egy-egy gazdához, tehát az iskolaévet nekik sem volt módjukban végigjárni.

Ezek a gyerekek okozták a legnagyobb gondot az elemi iskola tanítóinak. Az elemi iskola úgy kezelte őket, mintha végleg távoztak volna. Törzskönyvi lapjaikat abba a községbe küldték, ahová summásnak szegődtek, ott azonban nem iskolázták be őket, hiszen akkor nem dolgozhattak volna.¹²⁵ A summásság leteltével későn, – valamikor szeptember eleje és november vége között – kapcsolódtak be a tanulásba. Az osztály szeptember elején indult és naponta szállingóztak be a summás gyerekek, akiknek néha csak egy, de néha akár három hónap anyagát kellett pótolniuk. Egy osztályban 20-25 summástanuló rettentően meg tudta nehezíteni a haladást, mivel a tanítóknak egyenként kellett gondoskodni a felzárkóztatásukról, miközben a szeptember elején kezdett tanulók már előrébb jártak az anyagban. További nehézség volt, hogy nem csak az évelejétől jelenlévő diákok és a summás gyerekek között volt tudásbeli eltérés, hanem az egyes summás tanulók között is, hiszen nem volt mindegy, hogy a gyereknek két hét, vagy két hónap lemaradását kell-e behoznia. A korán távozó tanulók nem kaphattak bizonyítványt, így tankötelezettségüket meghosszabbították, ami a felsőbb osztályokban létszám-torlódáshoz vezetett.¹²⁶

2.7.2. A summásiskola létrejötte, működése

Petreczky Jenő, miskolci királyi felügyelő egy 1927 márciusában tartott értekezleten javaslatot tett a probléma megoldására. A tervezet szerint a Serház iskola hat tantermét ezentúl csak a summás gyerekeknek tartanák fenn.¹²⁷ (Végül úgy alakult, hogy a Serház, valamint a Templomtéri iskolában is oktattak summás osztályokat.¹²⁸) A képzést az „osztatlan hat osztályos iskolák részére kiadott tanterv keretei között” létrehozott tanmenet szerint tervezték megvalósítani.¹²⁹

Mivel a gyerekek csak október végétől április végéig voltak itthon, tehát a tíz hónap helyett csak hat hónapot tölthettek az iskolapadban, a tanítók az évközi szünetek kihasználásával, illetve megrövidítésével igyekeztek pótolni az elveszett időt. Kimondták, hogy a summásiskolában minden nap (a vásár napján is) folyik majd a tanítás, valamint a karácsonyi és húsvéti szünetek időtartamát két napra szándékozzák csökkenteni. Problémát jelentett, hogy télen a korai, illetve a késői órákban nem tudták megvilágítani a termeket, így az egyházmegyei főtanfelügyelőtől kérték a villanyáram bevezetését az említett épületbe. Megegyeztek, hogy az iskolaigazgató pontos tervezetet fog benyújtani, valamint a summás tanulók jelenlegi és várható számáról is jelentést készít.¹³⁰

Az iskola igazgatósága egyetértett az ötlettel, de csak az esetben tartotta azt valóban hatékonynak, ha az egyes osztályok száma nem haladja majd meg a 40-45 főt. Ezt szem

¹²⁴ ABKAROVITS Endre: Emlékezés a summás-iskola megteremtőjére. Kézirat. Mezőkövesd, Iskolatörténeti Gyűjtemény.

¹²⁵ Dala (1938/4) 1-2. p.

¹²⁶ Dala (1938/1) 2. p.

¹²⁷ EFL Mkp. 3996/1927

¹²⁸ EFL Mkp. 4508/1927

¹²⁹ EFL Mkp. 3996/1927

¹³⁰ EFL Mkp. 3996/1927

előtt tartva nem hat, hanem nyolc teremre lett volna szükségük. Hangsúlyozták, hogy szükség van a tanítói létszám megtartására, valamint két megüresedett hely betöltésére is.¹³¹ Mivel a tanítási idő rövidebb volt, mint a többi osztály esetében itt a szokásosnál is nagyobb nehézséget okozott volna a magas létszám, valamint a tanítók beosztása.

Abkarovits Jenő igazgató tanító, valamint Füstös Pál iskolaszéki elnök 1927. július 20-án kelt levelükben kéri az egyházmegyei főtanfelügyelőt, hogy hagyja jóvá a „summás iskola ügyében hozott iskolaszéki határozatot”, mely az oktatás helyszínéül a hat tantermes Serház iskolát jelöli ki. Itt a tanítás időtartamát egységesen nyolc és tizenkettő, délután pedig kettő és négy óra között szabályozták.¹³²

Kezdetben csak évről-évre engedélyezték az iskola működését és gyakran ellenőrizték a tanítók munkáját, továbbá az évről-évre a kultuszminisztérium megbízottja, valamint az egri egyházmegyei tanfelügyelőség küldötte vizsgálta a summásiskola hatékonyságát. Dala József cikke szerint a hatóság nem igen bízott az iskolaforma eredményességében, de az évek során bebizonyosodott, hogy az iskola tanítói és a summás gyerekek remek munkát végeznek.¹³³

A summásiskola november elején kezdődött és április végéig tartott, így gyakorlatilag négy hónappal kevesebb ideig folyt a tanítás, mint a többi osztályban. Ugyanakkor a szünetek elhagyásával sikerült elérni, hogy a tanítási idő megközelítse a rendes tanmenetű osztályokét. A „rendes” osztályokban heti 30, míg a summásiskolában heti 36 óra volt a munkaidő, így sikerült elérni, hogy a summásiskola tanítási ideje csak 100-120 órával legyen kevesebb, mint a többi osztályé.¹³⁴

A summás osztályok csak az elemi iskola negyedik, ötödik és hatodik osztályában kerültek megszervezésre, de arra is volt eset, hogy harmadik osztályt is indítottak. Az egyes évfolyamok indítása nem minden esetben volt rendszeres. Volt év, mikor nem indult harmadik, vagy hatodik, de arra is volt példa, hogy csak negyedik és hatodik osztály indult, az ötödik pedig kimaradt.¹³⁵ Általában vegyes osztályok voltak, de néhány évben külön fiú és leány osztályt is szerveztek.¹³⁶ Az osztályok létszáma negyven és hetven fő között mozgott. (Tehát nem teljesült a tanítók alacsony létszámokról szóló kérése.) A summásiskola tanulóinak száma évi 100 és 250 között mozgott.¹³⁷ (Itt ki kell emelni, hogy nem minden summás család vette igénybe a külön számukra kialakított képzési formát.)¹³⁸ Szükséges lett volna az alsóbb osztályokban (I. II. III.) is megszervezni a summásiskolát, de ez csak terv maradt.¹³⁹ (Bár III. osztály indítására akadt példa.)¹⁴⁰

¹³¹ EFL Mkpi. 3996/1927

¹³² EFL Mkpi. 235/1927

¹³³ Dala (1938/2) 1. p.

¹³⁴ Dala (1938/1) 2. p.

¹³⁵ EFL Mkpi. 4508/1927; B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Jegyzőkönyv 1936. november 20.; Sch. 1922-1942

¹³⁶ B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Előmeneteli és mulasztási napló 1930-31.

¹³⁷ Sch. 1922-1942

¹³⁸ B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Előmeneteli és mulasztási napló 1930-31

¹³⁹ Dala (1938/2) 1. p.

¹⁴⁰ Dala (1938/2) 1. p.

A summásiskolában való munka a tanítóktól is rendkívüli elhivatottságot és rátermettséget követelt, hiszen megfelelő érzékkel kellett kiválasztani a tananyag gerincét, valamint elhagyni a kevésbé fontos részeket. Rövidebb idő alatt kellett átadni az ismereteket és kevesebb volt az idő az ismeretek „leülepedéséhez” is.

Még kell jegyezni, hogy sok gyerek még a hat hónaposra rövidített iskolaévet sem tudta végigjárni. A summás osztályok naplóiban sorra találkozhatunk a „szorgalmi idő meghosszabbítva” bejegyzéssel, valamint hogy a diákok sokszor már április elején-közepén, de néha már márciusban eltávoztak az iskolából. Az is problémát jelentett, hogy nem minden summás tanuló iratkozott a summás osztályokba, így nekik még kevesebb esélyük volt, hogy elvégezzék tanulmányaikat.¹⁴¹

Bár a summásiskolában hat hónapra csökkentették a tanévet, de a gazdasági ismétlődő iskolára ez nem volt érvényes. Az ismétlődőbe járó summás gyerekek társaiknál jóval később kezdték a tanulást, majd korábban is fejezték be. Tálas Béla tanfelügyelő 1936-os beszámolója szerint november 6-a és 20-a között az I. fiúosztályban a 83 főből még csak 26, míg a II. osztályban 82-ből csak 47 volt jelen.¹⁴²

A fennmaradt feljegyzésekből alapján a diákok a rövidített tanidő alatt is sikeresen elsajátították a szükséges ismereteket, készségeket. A tananyagban való jártasságuk a normál tanrend szerin haladó osztályokéval hasonló szinten volt, esetenként meg is előzte azokat. A körzeti iskolafelügyelő 1940-ben tett látogatása alkalmával megállapítja, hogy a summás osztály olvasási és helyesírási készsége jó, logikusan számolnak, az írásbeli munkák, fogalmazások kifogástalanok, stílusuk fejlett, valamint földrajz tárgyból is igen tájékozottak.¹⁴³ Csöngedy Ferenc tanító például állította, a summás gyermekek formálhatóbbak, mint gazdagabb társaik, mivel utazásaik révén szélesebb látókörrrel rendelkeznek, továbbá tisztában vannak vele, ha boldogulni akar, jobban kell teljesíteniük a többiekénél.¹⁴⁴

2.8. Az elemi népiskolához kapcsolódó egyéb népművelő tevékenységek

A népiskola az elemi iskolában való tanításon túl még rengeteg területen látott el oktatási, nevelési vagy művelődéssel kapcsolatos feladatokat. Az 1925-ben a Mezőkövesd és Vidéke Újságban is megjelent Ének a falusi tanítóról című vers például nagyon jól példázza a hivatás sokszínűségét.¹⁴⁵

A század első felében több alkalommal tartottak úgynevezett népi előadásokat. Ezek a téli hónapok vásár és ünnepnapjain kerültek megszervezésre a Templomtéri iskola épületében. Ezen előadások főként a mindennapi életben, a gazdálkodásban szükséges ismeretek átadását, valamint a magyar irodalom és történelem alapjainak a bemutatását szolgálták. A tudományosabb témák közül az érthetőbb és laikusok számára is érdekes tárgyak kerültek terítékre. Tartottak előadásokat például Jókai Mórról, Petőfiről, az ős-

¹⁴¹ B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Előmeneteli és mulasztási napló 1930-31

¹⁴² B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Jegyzőkönyv 1936. november 20.

¹⁴³ B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Jegyzőkönyv Mydlo Antal körzeti iskolafelügyelő 1939-1940 tanévben tett látogatásáról.

¹⁴⁴ Dala (1938/3) 1-2. p.; Dala (1938/4) 1-2. p.

¹⁴⁵ GESZTI Flótás: Ének a falusi tanítóról. In. *Matyófold*. 2000. 44-45. p.; RÉPÁSZKY Zoltán: Mezőkövesd és Vidéke (1897-1944) – Mezőkövesdi Újság (1998-2002) iskolatörténeti sajtóbibliográfiája. Mezőkövesd, Iskolatörténeti Gyűjtemény.

ember kultúrájáról, a légnemű anyagokról, a csillagászat fejlődéséről, a hétköznapi ismeretekhez kapcsolódóan például a vasútról, valamint egészségtanhoz kapcsolódó témákról is. A tanfolyamok népszerűségét mutatja, hogy rendszeresen 150-200 fő zsúfolódott be a szűkös körülmények között tartott előadásokra.¹⁴⁶

Katolikus iskola révén a hittantanárok szervezték meg a Szivgárda nevű szervezetet, mely a 6-14 éves fiúk és lányok vallási és hazafias nevelésére volt hivatott. Ennek vezetéséből főként a tanítónők vették ki részüket, volt, hogy egyszerre több mint tíz is. Az iskola természetesen részt vettek a 13-21 év közötti fiúk részére szervezett leventemozgalom, valamint a cserkészlet vezetésében, továbbá az iskolából kikerült lányok számára szervezett Mária Kongregáció munkájában is. A tanítók az ipari tanonciskolában és az analfabéta tanfolyamokon is tanítottak.¹⁴⁷

2.8.1. Az analfabéta tanfolyamok

A helyi tanítók az elemi iskola falain kívül is felvették a harcot az analfabetizmus ellen. Az 1869-es népszámlálási adatok szerint Mezőkövesden az írni-olvasni tudók aránya messze elmarad Borsod megye, illetve az egri járás eredményeitől. (Városunk is az egri járáshoz tartozott.) Bár a valódi analfabéták aránya nem volt túl nagy, a lakosság jelentős része csak olvasni tudott. A férfiaknak csak 34%-a, a nőknek pedig csak 10%-a tudott írni és olvasni egyaránt. Ezt követően az analfabetizmus gyors csökkenését figyelhetjük meg. Ennek ellenére még a századfordulón is 38,6%, 1910-ben pedig 28,6% volt az analfabéták aránya.¹⁴⁸

1920-ban még mindig 22,8% volt az írástudatlanok aránya a hat évesnél idősebb népesség körében, tehát jelentős volt azoknak a száma, akik nem végeztek el a hat osztályt, vagy ha elvégezték, akkor sem tudtak írni, olvasni. Az 1920-ban tartott népszámláláskor például gyakran válaszolták: „Csak az iskola mellé jártam.”, illetve „1-2 évig jártam iskolába, de nem tudok sem írni, sem olvasni.”¹⁴⁹ Tehát mind a lakosság hozzáállásával, mind az oktatás minőségével problémák mutatkoztak. A nagy osztálylétszámok, valamint a lemaradók miatt is nehéz volt a tanítók helyzete, valamint a világháború is akadályozta az oktatás folytonosságát.

Analfabéta tanfolyamot először 1909-ben indítottak. A Mezőkövesd és Vidéke című lapban megjelent felhívás kiemeli, hogy minél több, az általános választói jog gyakorlására képes magyar embert szeretnének adni a hazának.¹⁵⁰ Az oktatást az elemi népiskola tanító folytatták a téli hónapok alatt.

Ezen tanfolyamok sikeres elvégzése tette lehetővé a felnőttek számára, hogy később népfőiskolai vagy egyéb tanfolyamokon is részt vehessen. Erre utalnak Sáfrány István

¹⁴⁶ Ismeretlen szerző: Vasárnapi tanítások. In. *MkV.* XVI. évf. 52. sz. (1911) 2. p.; Ismeretlen szerző: Ismeretterjesztő előadás. In. *MkV.* XIX. évf. 5. sz. (1914) 2. p.

¹⁴⁷ SzLP. Évzárójelentés 1929/30. iskolai évre; B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. *Az 1931. évi Egeri Egyházmegyei Zsinatnak a kántorokat, kántortanítókat és tanítókat érdeklő határozatai és törvényei.* Eger, Egeri Érseki Liceumi Nyomda, 1931. 12. p.; Magyar Katolikus Lexikon: Szivgárda. <http://lexikon.katolikus.hu/S/Sz%C3%ADvg%C3%A1rda.html> (2012.04.01.)

¹⁴⁸ Kápolnai (1975) 447. p.

¹⁴⁹ Kápolnai (1975) 445. p.

¹⁵⁰ Ismeretlen szerző: Felhívás! In. *MkV.* XIV. évf. 46. sz. (1909) 1. p.

népművelési titkár szavai is, mikor egy tanfolyam vizsgáján felszólította a tanítókat, tanítsák továbbra is a jelenlévőket.

2.8.2. A mezőkövesdi népfőiskola

Városunkban 1922-ben indult meg a népfőiskolai képzés és egészen 1937-ig folyt megszakítás nélkül. Ezt követően 1941-től 1944-ig ismételten megnyitotta kapuit. Hoszszú és eredményes munkája ellenére ritkán esik említés a mezőkövesdi népfőiskoláról. Bayer István 1987-ben megjelent cikkében jegyzi meg, hogy még 1934-ben - tehát működése alatt - sem szerepelt a Forrás című folyóirat népfőiskoláknak szentelt tematikus számában.¹⁵¹ Szabó Zoltán 1938-ban megjelent Cifra nyomorúság című művében olvashatjuk:

„...a gimnázium egyik tanára 14 éve vezet egy népfőiskolát, 180 hallgatója van, jó részt summások.”¹⁵²

A mezőkövesdi népfőiskola úttörő munkát végzett, hiszen az ilyen típusú oktatáshoz még nem volt kidolgozott módszer, tanterv. Ezt a tanároknak kellett kidolgozniuk úgy, hogy azok a helyiek igényeihez, körülményeihez is alkalmazkodjanak.¹⁵³

Bár megszervezése főként a főgimnázium tanárának, Peczina Endrének a nevéhez, valamint gimnáziumhoz fűződik, az elemi népiskola több tanítója is éveken keresztül tanított a népfőiskolán (Abkarovits Jenő, Bérces László, Bódy Kálmán, László Károly...), valamint a képzés első szakaszában az elemi iskola egy épülete, az úgynevezett Templomtéri iskola szolgált az előadások helyszínéül.¹⁵⁴

2.8.2.1. A népfőiskola mozgalom áttekintése

A népfőiskolai mozgalom Dániában indult meg a 19. század közepén. A polgári társadalom kialakulását kísérő gazdasági és politikai változások hívták életre a népművelés ezen formáját. A mozgalom elindítása egy Grundtvig nevű evangélikus lelkész nevéhez fűződik, aki alacsonynak találta a dán parasztság műveltségi színvonalát. Programjának célja a „keresztény világnézetten alapuló, nemzeti műveltséggel rendelkező, jól gazdálkodó, nemzeti öntudattal rendelkező állampolgárok nevelése” volt.¹⁵⁵

1865 és 1869 között 85 új népfőiskola létesült Dániában. A század vége felé volt év, mikor a 20 év körüli népesség 13%-a vett részt a népfőiskolák előadásain. A mozgalom fokozatosan terjedt át Észak-Európa más országaira (Norvégiában 1864-ben, Svédországban 1868-ban nyílt meg az első népfőiskola), majd az Egyesült Államokra (1878) és Angliára (1899).¹⁵⁶

¹⁵¹ Bayer (1986-87) 54-55. p.

¹⁵² Szabó (1986) 83. p.

¹⁵³ Bayer (1986-87) 54-55. p.

¹⁵⁴ Répászky (2011) 7. p.

¹⁵⁵ H. SAS Judit: Népfőiskolák, gazdakörök, olvasóköri körök (részlet). In H. KOVÁCS Éva – SZIGETI TÓTH János (szerk.): *Fél évszázad két évtizede 1930-1950 Műveléstörténeti Szemelvénygyűjtemény*. Budapest, Múzsák közművelődési Kiadó. 1984. 61-62. p.

¹⁵⁶ SZIGETI Tóth János: *A népfőiskola a XIX-XX. században, szerepe és fejlődése a magyar művelődésben*. Debrecen, KLTE, 1999. 35-49. p.

www.felnottoktatasesztergom.com/dokumentumok2011/nftortenet.doc (2012. 03. 17.)

Bár a népfőiskola gondolata csak a 20. század elejére érte el országunkat, már korábban is voltak a népfőiskolai mozgalommal hasonló vonásokat mutató kezdeményezések. Ennek egyik kiemelkedő példája a Tessedik Sámuel evangélikus lelkész munkássága. Tessedik népműveléssel kapcsolatos gondolatait A parasztember Magyarországon mi csoda és mi lehetne? című művében foglalta össze, majd Szarvason gazdasági és ipari tanintézetet szervezett, mely ugyan rövid életű volt, de hosszú évekre példát állított a népművelők elé. A népfőiskolák másik előfutára a makfalvi Wesselényi Kollégium volt, melyet báró Wesselényi Miklós hozott létre 1835-ben. A Kollégium öt tantermes iskolájában 10-16 éves fiatalokat oktattak főként gyakorlati ismeretekre.

Az első népiskolákkal foglalkozó magyar mű a Guttenberg Pál által írt Iskolai képek a jövő századból (1895). A népfőiskola tényleges megvalósítására csak 1914-ben, Bajszentivánon került sor. Kecskeméten is terveztek népfőiskolát indítani, de erre a világháború kitörése miatt már nem került sor. A háború után először Szegeden, majd Kecskeméten indult népfőiskolai tanfolyam. Az 1920-as évek után mintegy hetven népfőiskola működött az országban, ezekről azonban kevés adat maradt fenn. A korból Mezőkövesd, Szanda, Ménfőcsanak és Pilis népfőiskolái azok, melyekről néhány információval rendelkezünk. Csak ezt követően, a harmincas években következett be a népfőiskolák valódi virágzása.¹⁵⁷

2.8.2.2. A népfőiskola fogadtatása

A summás gyerekek oktatásához hasonlóan a felnőttek tanulatlanságának problémájára is az 1920-as években érkezett meg a válasz. 1922-ben a város vezetőinek, valamint a főgimnázium tanárainak és az elemi népiskola tanítóinak összefogásával született meg városunk népfőiskolája.¹⁵⁸

A Borsod hetilap már korábban is beszámolt a Magyarországon elindított népfőiskolai tanfolyamokról, valamint azok eredményeiről. 1922 tavaszán bejelentik, hogy kormány húsz népfőiskola megnyitását tervezi a már működő tizenkettő mellé. A cikk írója reméli, hogy Mezőkövesd is szóba kerül, mint népfőiskola indítására alkalmas település.¹⁵⁹

Bódy Kálmán tanító 1922. augusztus 12-én megjelent Népművelés című cikkében számol be a népfőiskola indításáról:

„Tehát itt Mezőkövesden, mely központ, itt is > népfőiskolát < óhajtunk szervezni a téli hónapokban, amikor a földműves ember legjobban ráér.”

A cikk írója a nyugathoz való felzárkózás alapjának a nép műveltségének növelését tekinti, melynek egyik leghatékonyabb eszköze a népfőiskolai tanfolyamok szervezése. Jelentkezésre biztatja a város lakóit.¹⁶⁰

A népfőiskola ötlete nem élvezhetett egyöntetű támogatottságot. Többen úgy vélték, a parasztoknak nincsen szükségük az iskola elvégzésére, továbbá nem is képesek ezen

¹⁵⁷ KOVÁCS Bálint: A magyar népfőiskolák múltja 1948-ig. In. HARSÁNYI István (szerk.): *Népfőiskola tegnap, ma, holnap*. Budapest, Püski Magyar Népfőiskolai Társaság, 1991. 39-55. p.

¹⁵⁸ Répászky (2011) 2. p.

¹⁵⁹ A Borsod fővárosi tudósítója: Harminczkét népfőiskolát szervez a kultuskormány. In. *Borsod*. II. évf. 15. sz. (1922) 2. p.

¹⁶⁰ BÓDY Kálmán: Népművelés. In. *Borsod*. II. évf. 32. sz. (1922) 2. p.

ismeretek elsajátítására. Volt, aki egészen odáig ment, hogy a parasztnak már így is jóval többet tudnak, mint amire szükségük lenne. Az elkövetkezendő hónapokban Bódy Kálmán több alkalommal válaszol ezekre a véleményekre, kiállva a népfőiskola szükségessége mellett, továbbá példákat hozva a nép tudatlanságának következményeire.¹⁶¹

2.8.2.3. A népfőiskola létrejötte, működése

1922 szeptemberében a vallás és közoktatásügyi miniszter dr. Bocsánszky Lukácsot bízta meg Borsod megye szabadoktatásának a megszervezésével. Bocsánszky szabadoktatási bizottságot szervezett, majd Mezőkövesden megszervezte ennek albizottságát, a szabadoktatási járási albizottságot. Ennek elnöke Zsóry Lajos főszolgabíró, társelnöke pedig Kiss László apát-plébános lett, valamint 12 tagú bizottságot választottak, melynek tagjai csak kövesdi tanítók és tanárok lehetnek.¹⁶²

Városunkban egyrészt nem volt lehetőség a bentlakásos képzés megvalósítására, másrészt nem is volt rá szükség, hiszen a résztvevők helyi lakosok voltak.

A népfőiskola tanítási tervezetét Peczina Endre főgimnáziumi tanár állította össze. Az oktatást hármass célkitűzés jellemezte: A cél egyrészt az elemi iskolában el nem sajátított ismeretek pótlása volt, hiszen az akkor még igen nagy létszámmal működő osztályokban sokaknak nem sikerült megfelelően elsajátítaniuk az írás, olvasás és számolás készségeit. Másrészt fontos volt a műveltség emelése, melyben a kor szellemének megfelelően nagy szerepet kapott a nemzeti érzés és az erkölcsös világnézet. Harmadrészt a földművelésnél gyakorlatban is hasznosítható ismeretek átadása is cél volt.¹⁶³

Az eredeti tanítási tervben 11 tantárgy szerepelt:¹⁶⁴

1. Társadalmi és erkölcsi ismeretek – heti 1 óra
2. Magyar nyelv, fogalmazás és irodalom – heti 4 óra
3. Magyar történelem – heti 2 óra
4. Állampolgári ismeretek – heti 2 óra
5. Mezőgazdasági földrajz – heti 2 óra
6. Számtan és mértan – heti 4 óra
7. Néprajz – heti 1 óra
8. Mezőgazdaság és állattenyésztés – heti 2 óra
9. Közgazdaságtan – heti 2 óra
10. Népegészségügy – heti 2 óra
11. Hazafias ének – heti 3 óra

A végleges változatban szétválasztották az eredetileg „Magyar nyelv, fogalmazás és irodalom” nevű, heti négy órára tervezett tárgyat. Végül „Magyar nyelv és fogalmazás” valamint „Magyar irodalom” néven indultak a tárgyak három, illetve egy órában. A szétválasztás célja talán az arányok hangsúlyozása volt. Feltehetően nem akarták, hogy esetlegesen az irodalom váljék hangsúlyossá, hiszen az írás fejlesztése, a szövegalkotás elsajátítása volt az elsődleges cél. Az első változatban az állampolgári ismereteket és a

¹⁶¹ BÓDY Kálmán: Népművelés. In. *Borsod*. II. évf. 35. sz. (1922) 2. p.; BÓDY Kálmán: Népművelés. In. *Borsod*. II. évf. 36. sz. (1922) 2. p.; BÓDY Kálmán: Népfőiskola. In. *Borsod*. II. évf. 40. sz. (1922) 1. p.

¹⁶² Ismeretlen szerző: Népfőiskola Mezőkövesden. In. *Borsod*. II. évf. 38. sz. (1922) 1-2. p.

¹⁶³ Dala (1942) 11. p.

¹⁶⁴ Ismeretlen szerző: Népfőiskola Mezőkövesden. In. *Borsod*. II. évf. 38. sz. (1922) 2. p.

közgazdaságtant külön tárgyként kezelték heti két-két órában. Végül a két tárgy csak együttesen kapta meg a heti két órát. A tervek szerint heti egy órában néprajzot is oktattak volna, de ez a végleges tanteremben már nem szerepelt. A „Számтан és mértan” oktatását végül heti négyről három órára csökkentették. Az eredetileg tervezett heti három énekorát végül egy órára csökkentették le.

A népfőiskola végleges tanítási terve a következő volt: ¹⁶⁵

1.	Társadalmi és erkölcsi ismeretek	1 óra	Szentgyörgyi József főgimnáziumi hittanár
2.	Magyar nyelv és fogalmazás	3 óra	Peczina Endre főgimnáziumi tanár
3.	Magyar irodalom	1 óra	Peczina Endre
4.	Magyar történelem	2 óra	Kaszás József főgimnáziumi tanár
5.	Állampolgári ismeretek/közgazdaságtan	2 óra	Zapotóczky Andor tb. főbíró
6.	Mezőgazdasági földrajz	2 óra	Bódy Kálmán tanító
7.	Számтан és mértan	3 óra	Abkarovits Jenő igazgató-tanító
8.	Mezőgazdaság és állattenyésztés	2 óra	dr. Végh Gyula tanár
9.	Egészségтан	2 óra	dr. Korányi Árpád községi orvos
10.	Ének	1 óra	Gaal István főkántor

A tantárgyak közül a későbbiekben a fogalmazás és a számтан volt a legnépszerűbb, míg a gazdasági tárgyak iránt a résztvevők jóval kisebb érdeklődést mutattak. ¹⁶⁶

Végül 1922. november 12-én a Korona-szálló nagytermében ünnepélyes keretek közt megnyitották városunk népfőiskoláját. ¹⁶⁷ A tanfolyam november elejétől március végéig tartott. Ebben a mezőgazdasági munkák idejének figyelembevételén túl a summás hallgatók nagy száma is közrejátszott. ¹⁶⁸ A szorgalmi idő 12 hétből állt. Egy héten 18 óra volt a tanítási idő, melyet napi 3 órára osztottak szét. (De volt, hogy indultak más óraszámú csoportok is) Az oktatás este öttől nyolc óráig tartott. ¹⁶⁹ A népfőiskolába bekerülhetett minden 18 és 40 év közötti férfi, aki tudott írni és olvasni. ¹⁷⁰

Az oktatás első szakasza 1938-ig tartott Peczina Endre főgimnáziumi tanár vezetésével. 1941-ben Dr. Papp Zoltán iskolaigazgató nyitotta meg ismét a népfőiskola kapuit, mely innentől Széchenyi Népfőiskola néven működött. ¹⁷¹

A képzés a népfőiskola működésének első szakaszában a Templomtéri iskolában folyt. Csak 1941-es újraindulását követően költözött át a helyi gimnázium tantermeibe. ¹⁷²

¹⁶⁵ Ismeretlen szerző: A népfőiskola. In. *Borsod*. II. évf. 42. sz. (1922) 2-3. p.

¹⁶⁶ Dala (1942) 12. p.

¹⁶⁷ Ismeretlen szerző: Megnyitott a népfőiskola. In. *Borsod*. II. évf. 46.sz. (1922) 2. p.

¹⁶⁸ Ismeretlen szerző: A népfőiskola megnyitója. In. *Borsod*. II. évf. 44. sz. (1922) 3. p.

¹⁶⁹ Dala (1942) 12. p.

¹⁷⁰ Ismeretlen szerző: A népfőiskola. In. *Borsod*. II. évf. 42. sz. (1922) 2-3. p.

¹⁷¹ KOVÁCS Mátyás: A Népfőiskola megnyitóján. In. *Kévébe gyűjtött kalászkok*. Mezőkövesd, Hajdu Vinpress, 2000. 92-93. p.

Időközben a népfőiskolában tanított tárgyak is változtak. Működésének tízedik évében például „időszerű kérdések” és méhészet oktatása is bekerült a népfőiskola tananyagába. 1941-es újraindulását követően az oktatott tárgyak is módosultak a kor követelményeinek megfelelően:

- magyar nyelv és irodalom (népdal, népzene, népművészet, magyarságtudomány, fogalmazás, ügyiratok, mit olvassunk?);
- történelem (nemzeti történelem, a parasztság és a matyóság története);
- gazdasági földrajz, társadalmi ismeretek, nemzetpolitikai kérdések;
- egészségügy (elsősegélynyújtás, lakás, betegségek megelőzése);
- közgazdasági és közigazgatási ismeretek (áralakulás, parasztszövetkezetek, földkérdés, termelés és értékesítés, községháza, ipari közigazgatás);
- természetrajz (kísérletek, a növények táplálkozásában szereplő anyagok vegytana, a növények életjelenségei és életfeltételei);
- mezőgazdaság (növénytermesztés, állattenyésztés, gazdasági üzemtan);
- erkölcs- és világnézet. ¹⁷³

A népfőiskolában a tanév általában március közepéig tartott, a hallgatók ekkor vizsgáltak le és kaptak látogatási-, valamint végbizonyítványt. Ez csak a népfőiskola sikeres elvégzését igazolta, a továbbtanuláshoz nem volt elég. ¹⁷⁴

A népfőiskolai oktatás nem csak a tantervben szereplő anyagok átadását jelentette. Tevékenysége mind idejét, mind tartalmát tekintve túlnőtt a tervezetteken. Kovács Mátyás visszaemlékezése szerint sokan jóval a kilenc órai befejezést követően is az iskolában maradtak gyakorolni, sokszor akár éjfélig is és a tavasz beköszöntével is kitarítottak az iskola mellett, mikor napközben már a földeken kellett dolgozniuk. A népfőiskola 1925-ben ötvenkötetes vándorkönyvtárat kapott, mely nagy népszerűségnek örvendett a hallgatók körében. ¹⁷⁵ Peczina Endre 1931-es tanévvégi beszámolójában említi, hogy a népfőiskola könyvtárának 83 állandó olvasója volt, akik a tanév alatt 769 könyvet olvastak el, a legnépszerűbb szerzők pedig Gárdonyi, Schandl és Bittera voltak. ¹⁷⁶ Dala József későbbi beszámolója már Mikszáthot, Jókait, Gárdonyit és Rákosit említi, mint legnagyobb olvasottságnak örvendő írókat. ¹⁷⁷

2.8.2.4. A képzésben résztvevők és az elért eredmények

A népfőiskola iránti nagy érdeklődést mutatja, hogy az 1923/24-es tanévben már három tanfolyamot szerveztek: Az első az előző évhez hasonlóan a 18 éven felüli férfiak számára indult heti 21 órában, a második a 15-18 éves fiatal férfiaknak heti 12 órában, a

¹⁷² Kovács (1972) 52. p., Bayer (1986-87) 57. p.

¹⁷³ Bayer (1986-87) 57. p.

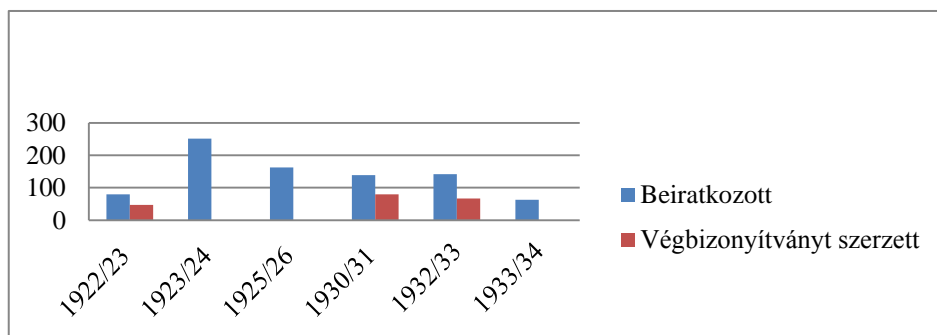
¹⁷⁴ Répászky (2011) 5. p.; Dr. BAYER István – KOCSIS Béla: Felnőttoktatás, levelező tagozat. In: Dr. BAYER István (felelős szerk.): *A mezőkövesdi I. László Gimnázium és Közgazdasági Szakiskola jubileumi évkönyve az iskola fennállásának 75. évében (1911-1986)*. Budapest, Pátiria Nyomda, 1986. 188-190. p.

¹⁷⁵ Kovács (1972) 50. p.

¹⁷⁶ Ismeretlen szerző: Mezőkövesd az analfabétizmus ellen. *Mezőkövesdi Újság*. III. évf. 10. sz. (1931) 2. p.

¹⁷⁷ Dala (1942): 13. p.

harmadik pedig a 15 éven felüli lányoknak, illetve asszonyoknak heti 10 órában.¹⁷⁸ Az egyes csoportok létszáma ekkor 81, 90, illetve 80 fő volt.¹⁷⁹ Az 1925/26-os tanévben elvált a kezdők és a haladók csoportja.¹⁸⁰

4. ábra: A népfőiskolába beiratkozottak és a végbizonyítványt szerzettek aránya

A népfőiskolának működése első szakaszában (1922-1938) összesen 1767 hallgatója volt, akik közül 839 járta végig a tanfolyamot. Újraindulását követően (1941-1944) további 320 főt vettek fel. Közülük 119 fő végzett. Egész működésének során tehát 2077 hallgató fordult meg a népfőiskola falai között, akik közül 958 szerezte meg a végbizonyítványt. Mivel a summások munkájuk révén sok helyre eljutottak, világlátott emberek voltak, így sokszor nyitottabban viszonyultak a népfőiskola adta lehetőséghez, mint a földbirtokos parasztok. Ezt bizonyítja, hogy a népfőiskola első szakaszában végzett tanulók csaknem 68%-a a summások közül került ki és csak 32% volt a birtokos parasztok aránya.¹⁸¹

A nagyfokú lemorzsolódás oka az idősök visszaemlékezései szerint egyrészt a summásságra távozó hallgatók kimaradása, valamint, a résztvevők közül többen nem bírták a népfőiskolában megkövetelt szellemi munkát. A fiataloknál a farsangi lakodalmi időszak is kimaradásokhoz vezetett, mivel a legények sok meghívást kaptak és a lakodalmak időpontja egybeesett a népfőiskola előadásaival. Az évek tanulsága szerint a legkitartóbbak a fiatal családok férfiak voltak.¹⁸²

A tanfolyamot elvégzettek közül többen kiemelkedtek a szegény paraszti sorból és iparosná, kereskedővé, postásszá, rendőrré stb. váltak.¹⁸³ A résztvevők magas száma, valamint az elért eredmények alapján a mezőkövesdi népfőiskola méltó helyet érdemel a korszak népművelésének történetében.

¹⁷⁸ Ismeretlen szerző: A mezőkövesdi népfőiskola új tanéve. *MkV.* XXVII. évf. 41. sz. (1923) 2. p., Ismeretlen szerző: Az iskolán kívüli népoktatás. In. *MkV.* XXVIII. évf. 1. sz. (1924) 2. p.

¹⁷⁹ Ismeretlen szerző: Az iskolán kívüli népoktatás. In. *MkV.* XXVIII. évf. 1. sz. (1924) 2. p.

¹⁸⁰ Kovács (1972) 50. p.

¹⁸¹ Dala (1942) 12. p.

¹⁸² Dala (1942) 12. p.

¹⁸³ Répászky (2011) 8. p.

3. ÖSSZEGZÉS

Kutatómunkám során megerősödött bennem a bizonyosság, hogy a régi korok oktatásának történetét valóban érdemes kutatni, illetve megismerni, mivel sok hasznos tapasztalathoz juthatunk. Sok 20. század elején született megállapítás, valamint módszer még ma is követendő lehet, illetve néhány az oktatás terén jelenlévő problémát a mai napig sem sikerült megoldani. (Elgondolkodtató például, hogy a Bogácsi úti iskola század elején felépített, szűkös épületében a mai napig működik egy kisegítő iskola.) Levéltári kutatásaim során olyan információkat is volt szerencsém találni, melyek eddig nem képezték tanulmányok tárgyát, így ismeretlenek voltak.

A kor anyagainak feltárva nyilvánvaló vált, hogy ez elemi népiskola, valamint annak tanítói lelkiismeretes, a közösség körülményeit és érdekeit szem előtt tartó munkát végeztek. A gyakran rosszul felszerelt, túlszűfolt iskolában is igyekeztek a lehető legtöbbet kihozni a rájuk bízott tanulókból.

A gazdasági továbbképző ismétlő iskola biztosította, hogy a diákok a hat éves elemi iskolai képzés után ne távolodjanak el azonnal a tanulástól, illetve az iskolától. Az iskola a már megszerzett ismeretek gyakoroltatása, szinten tartása mellett a hétköznapi életben hasznosítható, a házkörüli és a földeken való munkához kapcsolódó információt is nyújtott a földműves családok gyermekeinek. Munkája által a gyermekeknek több idejük jutott az alapvető ismeretek elsajátítására, valamint a gyerekek sok, a későbbiekben fontos ismerethez jutottak.

A summásiskola létrehozásának köszönhetően az évek során több száz gyermek kaphatta meg a hat osztály elvégzéséről szóló bizonyítványt, akik a külön számukra létrehozott tanrend nélkül minden bizonnyal lemorzsolódtak volna.

A népfőiskola munkája szintén elismerésre méltó eredményeket szült, hiszen működése során több mint kétezer hallgató fordult meg padjaiban, akik közül közel ezer tanuló a végbizonyítványt is meg tudta szerezni. Munkája különösen fontos volt a főként mezőgazdaságban dolgozók által lakott városban, ahol az emberek gyakran még az elemi iskola elvégzése után sem tudtak megfelelően eligazodni az akkoriban már gyorsan változó világ információi, összefüggései között.

4. RÖVIDÍTÉSEK

- 1868. XXXVIII. = 1868. évi XXXVIII. törvénycikk a népiskolai közoktatás tárgyában <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5360> (2011.10.11.)
- Bayer (1986-87) = BAYER István: A mezőkövesdi népfőiskoláról. In. *Matyóföld*. (1986-87)
- B-A-Z.mLt.IV. = Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár IV. Alsószolcai Fióklevéltár
- Dala (1938/1) = DALA József: Mezőkövesd problémái. Népoktatás. Csöngedy Ferenc tanító nyilatkozata. *Mezőkövesdi Újság*. X. évf. 32. sz. (1938)
- Dala (1938/2) = DALA József : Mezőkövesd problémái. Népoktatás. Csöngedy Ferenc tanító nyilatkozata. Második közlemény. In. *Mezőkövesdi Újság*. X. évf. 33. sz. (1938)
- Dala (1938/3) = DALA József: Mezőkövesd problémái. Népoktatás. Csöngedy Ferenc tanító nyilatkozata. Harmadik közlemény. In. *Mezőkövesdi Újság*. X. évf. 34. sz. (1938)
- Dala (1938/4) = DALA József: Mezőkövesd problémái. Népoktatás. Csöngedy Ferenc tanító nyilatkozata. Negyedik közlemény. In. *Mezőkövesdi Újság*. X. évf. 35. sz. (1938)
- Dala (1938/6) = DALA József: Mezőkövesd problémái. Népoktatás. Csöngedy Ferenc tanító nyilatkozata. Hatodik közlemény. In. *Mezőkövesdi Újság*. X. évf. 37. sz. (1938)

- Dala (1942) = DALA József: A gimnázium Széchenyi-Népfőiskolája. In. Dr. PAPP Zoltán (szerk.): *A Mezőkövesdi Királyi Katolikus Szent László Gimnázium (VIII. oszt. reál-gimnázium) évkönyve az 1941-42. iskolai évről, fennállásának harmincegyedik esztendejéről*. Miskolc, Ludvig István Könyvnyomdája, 1942
- Dr. Sárközi (1975/1) = Dr. SÁRKÖZI Zoltán: Mezőkövesd története (1275-1918). In. Dr. SÁRKÖZI Zoltán – Dr. SÁNDOR István (szerk.): *Mezőkövesd város monográfiája*. Borsod megye, Nyomdaipari V., 1975
- Dr. Sárközi (1975/2) = Dr. SÁRKÖZI Zoltán: Elvándorlás, summásjárás. In. Dr. SÁRKÖZI Zoltán – Dr. SÁNDOR István (szerk.): *Mezőkövesd város monográfiája*. Borsod megye, Nyomdaipari V., 1975
- Dr. Szigethi (1929) = Dr. SZIGETHI Györfly István: Mezőkövesd. In. Dr. HALMAI Béla – LESZIH Andor (szerk.): *Magyar városok monográfiája, Miskolc és Borsod-Gömör-Kishont egyelőre egyesített vármegyebeli községek*. Budapest, Magyar Városok Monográfiája Kiadóhivatala, 1929
- EFL = Egri Főegyházmegyei Levéltár, Archivum Novum
- Kápolnai (1975) = KÁPOLNAI Iván: Történeti-statisztikai vizsgálódások. In. Dr. SÁRKÖZI Zoltán – Dr. SÁNDOR István (szerk.): *Mezőkövesd város monográfiája*. Borsod megye, Nyomdaipari V., 1975
- Kápolnai (1994) = KÁPOLNAI Iván: Adalékok Mezőkövesd és környéke iskolaügyének történetéhez a 19. század derekáiig. In. *Magyar egyháztörténeti vázlatok regnum*. 1994/1-2.
- Kovács (1972) = KOVÁCS Mátyás: A mezőkövesdi Népfőiskoláról. In. *Matyófold* 1972
- Kőte (1978) = KŐTE Sándor: A századforduló iskolarendszerének fő jellemzői. In. HANÁK Péter (főszerk.): *Magyarország története 1890-1918*. Budapest, Akadémia Kiadó, 1978
- Mészáros (1997) = MÉSZÁROS István: *Magyar iskola: 996-1996*. Budapest, Eötvös József Kiadó, 1997
- Mkp. = Mezőköved plébániai iratai
- MkV. = Mező-Kövesd és Vidéke, Mezőkövesd és Vidéke
- Papp (1975) = PAPP Zoltán: Mezőkövesd története 1918-tól 1945-ig. In. Dr. SÁRKÖZI Zoltán – Dr. SÁNDOR István (szerk.): *Mezőkövesd város monográfiája*. Borsod megye, Nyomdaipari V., 1975
- Répászky (1994) = RÉPÁSZKY Zoltán: Képek a mezőkövesdi rk. iskolaszék történetéből. In. *Matyófold* 1994
- Répászky (2011) = RÉPÁSZKY Zoltán (2011): Népfőiskola Mezőkövesden. Kézirat. Elhangzott: Magyar Comenius Társaság, Sárospatak, 2011
- Sch. = Egri Főegyházmegyei Levéltár: Schematismus Cleri Archi-Dioecesis Agriensis
- Szabó (1986) = SZABÓ Zoltán: Cifra nyomorúság. In. *A tardi helyzet – Cifra nyomorúság*. Budapest, Akadémiai Kiadó, Kossuth Könyvkiadó, Magvető Könyvkiadó, 1986.³
- SzLP. = A mezőkövesdi Szent László Plébánia levéltári anyaga
- T. Kiss (1998) = T. KISS Tamás: *Állami művelődéspolitikai az 1920-as években*. Vác, Magyar Művelődési Intézet – Mikszáth Kiadó, 1998

5. FORRÁSOK

Levéltári források:

A mezőkövesdi Szent László Plébánia levéltári anyaga:

1. SzLP. Zupkó Erzsébet tanítói díjlevele 1898
2. SzLP. Mezőkövesd város képviselőtestületének közgyűlési jegyzőkönyvei 1899. február hó 17.

3. SzLP. Iskolaszéki jegyzőkönyv 4/1900
4. SzLP. Jegyzőkönyv: 1904. október 16.
5. SzLP. Mezőkövesdi Római Katolikus Iskolaszék jegyzőkönyve 1909. augusztus 22.
6. SzLP. Évzárójelentés 1929/30 iskolai évre

Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár IV. Alsózsolcai Fióklevéltár:

1. B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Helyhatósági Bizonyítvány 1907
2. B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Helyhatósági bizonyítvány 1909
3. B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. A mezőkövesdi róm. kath. felekezeti jellegű iskolák vagyonleltára 1913
4. B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Jegyzőkönyv 1922 ápr. hó 8-án tartott értekezletről.
5. B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Jegyzőkönyv 1922. április 8.
6. B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. A mezőkövesdi róm. kath. felekezeti jellegű iskolák vagyonleltára 1922
7. B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Jegyzőkönyv 1923. január 27.
8. B-A-Z.mLt.IV. VIII.297.53/923
9. B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. 108831/923 Az 1931. évi Egri Egyházmegyei Zsinatnak a kántorokat, kántortanítókat és tanítókat érdeklő határozatai és törvényei. Eger, Egri Érseki Líceumi Nyomda, 1931
10. B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. 4214/1924
11. B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Levél az iskolaszéknek, 1924
12. B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Kivonat – Iskolaszéki ülés 1924. augusztus 10.
13. B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Statisztikai kimutatás az 1926/1927 iskolai évre a gazdasági népiskolák részére
14. B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Tananyagbeosztás a mezőgazdasági továbbképző ismétlőiskola III. fiú-osztálya számára, Tananyagbeosztás a mezőgazdasági irányú továbbképző leányiskola I. osztálya számára.
15. B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Órarend a mezőkövesdi továbbképző gazdasági népiskola részére.
16. B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Jegyzőkönyv 1936. november 20.
17. B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. 56/938
18. B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Jegyzőkönyv: 1939. évi január hó 14-én tartott módszeres értekezlet
19. B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Jegyzőkönyv Mydlo Antal körzeti iskolafelügyelő 1939-1940 évben tett látogatásáról
20. B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Jegyzőkönyv 1941. március 28. az iskolafelügyelő évi látogatásával kapcsolatos módszeres értekezletről
21. B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. 28/1941
22. B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Leltár az 1938-1942 évekre „Serházi”- iskola, jobboldali, kö-zépső tanterem
23. B-A-Z.mLt.IV. VIII.297. Előmeneteli és mulasztási naplók 1900-1947

Egri Főegyházmegyei Levéltár:

1. EFL Mkp. 1053/1922
2. EFL Mkp. 2971/1923
3. EFL Mkp. 4117/1925
4. EFL Mkp. 235/1927
5. EFL Mkp. 3996/1927
6. EFL Mkp. 4508/1927
7. EFL Mkp. 3401/1931
8. EFL Mkp. 5423/1932
9. EFL Mkp. 4316/1938

10. EFL Mkp. 4038/1939
11. EFL Mkp. 1262/1942
12. Sch. 1900-1942

Korabeli lapok:

Borsod hetilap:

1. V.P.: A summás-szülők gyermekeinek iskoláztatása. In. *Borsod*. II. évf. 12. sz. (1922)
2. Ismeretlen szerző: Summás lakóink figyelmébe. In. *Borsod* II. évf. 13. sz. (1922)
3. Ismeretlen szerző: Mezőkövesdi iskolaügy. In. *Borsod*. II. évf. 15. sz. (1922)
4. A Borsod fővárosi tudósítója: Harminczkét népiskolát szervez a kultuskormány. In. *Borsod*. II. évf. 15. sz. (1922)
5. Ismeretlen szerző: Szülők figyelmébe. In. *Borsod*. II. évf. 16. sz. (1922)
6. Ismeretlen szerző: Iskolaszéki ülés. In. *Borsod*. II. évf. 23. sz. (1922)
7. Ismeretlen szerző: Az iskolaszék ülése. In. *Borsod*. II. évf. 26. sz. (1922)
8. BÓDY Kálmán: Népművelés. In. *Borsod*. II. évf. 32. sz. (1922)
9. BÓDY Kálmán: Népművelés. In. *Borsod*. II. évf. 35. sz. (1922)
10. BÓDY Kálmán: Népművelés. In. *Borsod*. II. évf. 36. sz. (1922)
11. Ismeretlen szerző: Népiskola Mezőkövesden. In. *Borsod*. II. évf. 38. sz. (1922)
12. BÓDY Kálmán: Népiskola. In. *Borsod*. II. évf. 40. sz. (1922)
13. Ismeretlen szerző: A népiskola. In. *Borsod*. II. évf. 42. sz. (1922)
14. Ismeretlen szerző: A népiskola megnyitója. In. *Borsod*. II. évf. 44. sz. (1922)
15. Ismeretlen szerző: Megnyit a népiskola. In. *Borsod*. II. évf. 46.sz. (1922)

Mezőkövesd és Vidéke hetilap:

1. Ismeretlen szerző: Gazdasági ismétlő iskola. In. *Mezőkövesd és Vidéke*. II. évf. 5. sz. (1898)
2. Ismeretlen szerző: Hírek. In. *MkV*. III. évf. 23. sz. (1899)
3. SCHIMMER József: Társadalom és nevelés. In. *MkV*. III. évf. 49. sz. (1899)
4. Ismeretlen szerző: Vezércikk. In. *MkV*. VIII. évf. 27. szám (1904)
5. Ismeretlen szerző: Tanító gyűlés. In. *MkV*. XII. évf. 24. sz. (1907)
6. Ismeretlen szerző: Felhívás! In. *MkV*. XIV. évf. 46. sz. (1909)
7. Ismeretlen szerző: A községi tanítók mozgalma. In. *MkV*. XVI. évf. 7. sz. (1911)
8. Ismeretlen szerző: Vasárnapi tanítások. In. *MkV*. XVI. évf. 52. sz. (1911)
9. Ismeretlen szerző: A mezőkövesdi népiskola új tanéve. *MkV*. XXVII. évf. 41. sz. (1923)
10. Ismeretlen szerző: Az iskolán kívüli népoktatás. In. *MkV*. XXVIII. évf. 1. sz. (1924)

Mezőkövesdi Újság:

1. Ismeretlen szerző: Mezőkövesd az analfabétizmus ellen. *Mezőkövesdi Újság*. III. évf. 10. sz. (1931)
2. DALA József: Mezőkövesd problémái. Népoktatás. Csöngedy Ferenc tanító nyilatkozata. *Mezőkövesdi Újság*. X. évf. 32. sz. (1938)
3. DALA József: Mezőkövesd problémái. Népoktatás. Csöngedy Ferenc tanító nyilatkozata. Második közlemény. In. *Mezőkövesdi Újság*. X. évf. 33. sz. (1938)
4. DALA József: Mezőkövesd problémái. Népoktatás. Csöngedy Ferenc tanító nyilatkozata. Harmadik közlemény. In. *Mezőkövesdi Újság*. X. évf. 34. sz. (1938)
5. DALA József: Mezőkövesd problémái. Népoktatás. Csöngedy Ferenc tanító nyilatkozata. Negyedik közlemény. In. *Mezőkövesdi Újság*. X. évf. 35. sz. (1938)
6. DALA József: Mezőkövesd problémái. Népoktatás. Csöngedy Ferenc tanító nyilatkozata. Hatodik közlemény. In. *Mezőkövesdi Újság*. X. évf. 37. sz. (1938)

Egyéb lapok:

- Álláshirdetések. In. *Népiskolai Tanügy*. 32. évf. 37. sz. (1905)

Egyéb korabeli források:

- DALA József: A gimnázium Széchenyi-Népfőiskolája. In. Dr. PAPP Zoltán (szerk.): *A Mezőkövesdi Királyi Katolikus Szent László Gimnázium (VIII. oszt. reálgimnázium) évkönyve az 1941-42. iskolai évről, fennállásának harmincegyedik esztendejéről*. Miskolc, Ludvig István Könyvnyomdája, 1942

6. BIBLIOGRÁFIA

- BARCZY Miklós: A mezőkövesdi ismétlő-gazdasági iskolatörténete. In. *Matyóföld*. (1996-97)
- BARCZY Miklós: A mezőkövesdi summásiskola története. In. *Matyóföld*. (1996-97)
- BAYER István: A mezőkövesdi népfőiskoláról. In. *Matyóföld*. (1986-87)
- BEREND T. Iván: Az iskolai képzés kereteinek kibővülése. In. Ránki György (főszerk.): *Magyarország története 1918-1919, 1919-1945*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1976
- Dr. BAYER István – Kocsis Béla: Felnőttoktatás, levelező tagozat. In. Dr. Bayer István (felelős szerk.): *A mezőkövesdi I. László Gimnázium és Közgazdasági Szakközépiskola jubileumi évkönyve az iskola fennállásának 75. évében (1911-1986)*. Budapest, Pátria Nyomda, 1986
- Dr. SÁRKÖZI Zoltán: Analfabetizmus Mezőkövesden az első világháború előtt. In. *Matyóföld*. (1986-87)
- Dr. SÁRKÖZI Zoltán: Elvándorlás, summásjárás. In. Dr. Sárközi Zoltán – Dr. Sándor István (szerk.): *Mezőkövesd város monográfiája*. Borsod megye, Nyomdaipari V., 1975
- Dr. SÁRKÖZI Zoltán: Mezőkövesd története (1275-1918). In. Dr. Sárközi Zoltán – Dr. Sándor István (szerk.): *Mezőkövesd város monográfiája*. Borsod megye, Nyomdaipari V., 1975
- Dr. SZIGETHI (1929) = Dr. Szigethi Györfly István: Mezőkövesd. In. Dr. Halmai Béla – Leszih Andor (szerk.): *Magyar városok monográfiája, Miskolc és Borsod-Gömör-Kishont egyelőre egyesített vármegyebeli községek*. Budapest, Magyar Városok Monográfiája Kiadóhivatala, 1929
- HAJDU Tibor: Az 1918-1919. évi forradalmak művelődéspolitikája. In. Ránki György (főszerk.): *Magyarország története 1918-1919, 1919-1945*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1976
- H. SAS Judit: Népfőiskolák, gazdakörök, olvasókörök (részlet). In. H. Kovács Éva – Szigeti Tóth János (szerk.): *Fél évszázad két évtizede 1930-1950 Műveléstörténeti Szemelvénygyűjtemény*. Budapest, Múzsák közművelődési Kiadó, 1984
- KÁPOLNAI Iván: Adalékok Mezőkövesd és környéke iskolaügyének történetéhez a 19. század derekáig. In. *Magyar egyháztörténeti vázlatok regnum*. 1994/1-2.
- KÁPOLNAI Iván: Történeti-statisztikai vizsgálódások. In. Dr. Sárközi Zoltán – Dr. Sándor István (szerk.): *Mezőkövesd város monográfiája*. Borsod megye, Nyomdaipari V., 1975
- Lászlóné KISS: Kindergarten Education and Music Education Based on Christian Values; View of Man in Christian Pedagogy. In. Gabriella PUSZTAI (szerk.): *Religion and Values in Education in Central and Eastern Europe*, Régio és Okta-

- tás IV. Debrecen, Center for Higher Education Research and Development - University of Debrecen, 2008
- KOVÁCS Bálint: A magyar népőiskolák múltja 1948-ig. In. Harsányi István (szerk.): *Népőiskola tegnap, ma, holnap*. Budapest, Püski Magyar Népőiskolai Társaság, 1991
- KOVÁCS Mátyás: A mezőkövesdi Népőiskoláról. In. *Matyófold* 1972
- KÖTE Sándor: A századforduló iskolarendszerének fő jellemzői. In. Hanák Péter (főszerk.): *Magyarország története 1890-1918*. Budapest, Akadémia Kiadó, 1978
- MÁRKUS László: A művelődéspolitikai program céljai és megvalósításuk a 20-as években. In. Ránki György (főszerk.): *Magyarország története 1918-1919, 1919-1945*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1976
- MÉSZÁROS István: *Magyar iskola: 996-1996*. Budapest, Eötvös József Kiadó, 1997
- PAP János: Gondolatok a mezőkövesdi iskolák elmúlt 100 évéről. In. *Matyófold*. (1996-97)
- PAP János: Lapok Mezőkövesd város és járás iskolatörténetéből. In. *Matyófold*. (1976-78)
- PAPP Zoltán: Mezőkövesd története 1918-tól 1945-ig. In. Dr. Sárközi Zoltán – Dr. Sándor István (szerk.): *Mezőkövesd város monográfiája*. Borsod megye, Nyomdaipari V., 1975
- PUKÁNSZKY Béla: A harmincas-negyvenes évek nevelésügye In. Pukászkzy Béla – Németh András (szerk.): *Neveléstörténet*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., 1996. <http://mek.niif.hu/01800/01893/html/index.htm> (2012.02.08.)
- PUKÁNSZKY Béla: Pedagógia és iskoláztatás 1867-1919 között. In. Pukászkzy Béla – Németh András (szerk.): *Neveléstörténet*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., 1996. <http://mek.niif.hu/01800/01893/html/index.htm> (2012. 02. 08.)
- RÉPÁSZKY Zoltán: Abkarovits Jenő. In. *Mezőkövesdi Újság*. XIV. évf. 16. sz. (2002)
- RÉPÁSZKY Zoltán: Abkarovits Jenő volt mezőkövesdi igazgató-tanító élete és munkássága. In. *Matyófold*. (2000)
- RÉPÁSZKY Zoltán: A mezőkövesdi iskolatörténeti gyűjtemény múltja, jelene, jövője. In. *Matyófold*. 2001
- RÉPÁSZKY Zoltán: *A mezőkövesdi iskolatörténeti gyűjtemény*. 2004. <http://olvasas.opkm.hu/index.php?menuId=125&action=article&id=568> (2012. 03. 03.)
- RÉPÁSZKY Zoltán: Az alsófokú oktatás vázlatos története és tanulságai. In. Pap János (szerk.): *Mezőkövesd a millennium évében*. Mezőkövesd, Petőfi Nyomda, 2000
- RÉPÁSZKY Zoltán: Képek a mezőkövesdi rk. iskolaszék történetéből. In. *Matyófold* 1994
- RÉPÁSZKY Zoltán: Mezőkövesd és Vidéke (1897-1944) – Mezőkövesdi Újság (1998-2002) iskolatörténeti sajtóbibliográfiája
- SZABÓ Zoltán: Cifra nyomorúság. In. *A tardi helyzet – Cifra nyomorúság*. Budapest, Akadémiai Kiadó, Kossuth Könyvkiadó, Magvető Könyvkiadó, 1986.³
- SZIGETI TÓTH János: *A népőiskola a XIX-XX.században, szerepe és fejlődése a magyar művelődésben*. Debrecen, KLTE, 1999. www.felnottoktatasesztergom.com/dokumentumok2011/nftortenet.doc (2012. 03. 17.)

- T. KISS Tamás: *Állami művelődéspolitikai az 1920-as években*. Vác, Magyar Művelődési Intézet – Mikszáth Kiadó, 1998
- VARGA Renáta: *A mezőkövesdi Szent István Katolikus Általános Iskola története*. Szakdolgozat. Miskolci Egyetem Comenius Tanítóképző Főiskolai Kar, 2002